אם תרצו
בונים חברה ציונית

הרצל

לא מה שסיפרו לנו

מנהיג מתווה דרך

ד"ר אלדד קולנשר

העורכים: **צבי עתיר, מתן-ארז קולנשר**

הרצל:
לא מה שסיפרו לנו
מנהיג מתווה דרך

אם תרצו
בונים חברה ציונית

Herzl: Not What They Told Us

A Way Paving Leader

By: **Dr. Eldad Kollenscher**

Editors: **Zvi Atir, Matan-Erez Kollenscher**

עריכה לשונית: **אדווה גודין**

עיצוב כריכה קדמית: **מאור צפירה**

הודפס בישראל תשע"ט (2018).

מסת"ב 978-965-92272-1-1

ייעוץ ובדיקה משפטית של זכויות יוצרי האיורים: עו"ד יעקב כהן

אם תרצו

• בונים חברה ציונית

מטרותיה העיקריות של "אם תרצו" הן לפעול להתחדשות השיח, ההגות והאידיאולוגיה הציונית, להבטחת עתידם של העם היהודי ומדינת ישראל ולקידום החברה הישראלית אל מול האתגרים שבפניה.

תוכן העניינים

הקדמה

< מתוך ההזמנה לקונגרס הציוני הראשון.
כל הזכויות שמורות לארכיון הציוני המרכזי.

כרטיס ציר לקונגרס הציוני השני // כל הזכויות שמורות לארכיון הציוני המרכזי.
תפילת יהודים בכותל המערבי >

פתח דבר

הספרון שלפניכם נועד לשרטט את דמותו של הרצל ולהזים את השקרים שבדו סביבו מתנגדיו בעבר ובהווה. הרצל חולל את התנועה הציונית ובנה את הבסיס להקמתה של מדינת ישראל. ניתוח אישיותו ופועלו מצביע עליו כאחד המנהיגים החשובים ביותר שידע עם ישראל וכמופת עבור דור חדש של מנהיגים, שעמנו משווע לו.

ספרון זה בוחן את דמותו, חזונו ועשייתו של הרצל מזווית ראייה ייחודית של מנהיגות ארגונית, כפי שהיא נתפסת כיום בספרות המקצועית ומוסברת בספרון בשפה שווה לכל נפש. מנהיגותו של הרצל עונה גם על החידה המפליאה כיצד הצליח תוך תקופה קצרה, של שבע שנים, ללכד מאחוריו חוגים רחבים כל כך מעם ישראל שנרתמו למימוש חזונו.

השער הראשון מתאר את גישתו של הרצל לעם ישראל, לארץ ישראל וליהדות, תוך הפרכת הדיבות שמנסים להדביק לו. אנו מציעים ניתוח שיטתי של כתביו - כך שהקורא יוכל להכריע ולגבש דעה בעצמו בעניינים מהותיים ואקטואליים.

השער השני סוקר את מאפייני מנהיגותו ודרכי הנהגתו ובוחן את חזונו והישגיו. לשם כך נעשה שימוש בכלים מתחום חקר המנהיגות המאפשרים יתר דיוק ואובייקטיביות בהערכת דמותו של הרצל כמנהיג. לכל פרק הדן במנהיגות קודם רקע קצר על המושגים הבסיסיים שבשימוש.

השער השלישי מפרט את דמותה של המדינה היהודית ומרכזיותה של היהדות בה בעיני הרצל. השער מסתיים בסקירה תמציתית של קורות חייו ופעילותו של הרצל ומציין את הוגי השיבה ארצה שקדמו לו.

נסקור בקצרה את עיקרי הספרון באמצעות מבוא קצר לכל שער, ונחתום בציון השגיו של הרצל לא רק כחוזה המדינה, אלא גם כאדריכל שלה.

< הרצל: חילוני או דתי.
איור של קריאל גרדוש. כל הזכויות שמורות למיכאל גרדוש.

כבר בבית-הספר סיפרו לנו סיפור מעוות ומגמתי על כך שהרצל היה מתבולל חילוני, התכחש למסורת היהודית ונהג כפוליטיקאי מפוכח שלא היסס לוותר על ארץ ישראל לטובת אוגנדה. בכך הוא מהווה כביכול מופת פוסט-ציוני ופוסט-יהודי.

שורשיו של סיפר זה המסלף את דרכו ודמותו של הרצל נעוצים בביקורת שספג בחייו. למרות הישגיו האדירים - ובמידה רבה בגללם - התעוררה התנגדות קשה להרצל בעודו בחייו וגם לאחר מותו. ארבעה זרמים מרכזיים בעם ישראל התנגדו לדרכו: הציונות הרוחנית, הציונות המעשית-סוציאליסטית, תנועת הבונד האנטי-ציונית ורובה של היהדות החרדית. ההתקפות החריפות מקרב החוגים החרדים והציונות המעשית-סוציאליסטית נועדו לשמור על ההגמוניה של זרמים אלה בקרב קהלם. הזרם החרדי (להבדיל מהציונות הדתית - תנועת המזרחי) שהיה המחנה הגדול והחשוב בהסתדרות הציונית דאז[1], רצה למנוע סחף של יהודים לציונות. הזרם הסוציאליסטי, שהפך למשמעותי בתחילת העלייה השניה (1906), לא האמין בציונות המדינית של הרצל, אלא בפעילות התיישבותית נקודתית של חניכיו[2].

במסגרת המגמה העכשווית של ניפוץ מיתוסים, ההתנגדות להרצל כיום מתוחכמת יותר ורחוקה מהאמת אף יותר מהסיפור ששמענו בבית-הספר. מבקרים פוסט-ציוניים והיסטוריונים חדשים רקחו תרמית אינטלקטואלית לסילוף דמותו. הם נברו ביומניו ועטו על הגיגים מוקדמים שחלקם היו בוסריים ונשללו על ידי הרצל עצמו כשהתגבשה במוחו ובלבו האסטרטגיה של פעילותו הציונית הממשית. מתוך הגיגים אלה, הם דלו משפטים שנראים בעייתיים, ניתקו אותם מההקשר ובנו עליהם פרשנות מרחיקת לכת ומנותקת מהמציאות. כוונתם פשוטה: לקעקע את עמודי התווך של הציונות ולגרום לדה-לגיטימציה של רעיון המדינה היהודית על ידי השחרת פניו של מייסדה. בכלל זה, המטרה הפוליטית הספציפית

1. דוד חזוני, האם הרצל רצה מדינה יהודית, תכלת, סתיו התשס"ה, 2001.
2. הנושא יורחב בהמשך. הציונות הרוחנית והבונד אינם רלבנטיים כיום.

הרצל: "הציונות היא שיבתנו אל היהדות עוד לפני שיבתנו לארץ היהודים". <
"אין אומתנו אומה אלא באמונתה".

היא להכשיר את הקרקע ל"מדינת כל אזרחיה", שהרצל עצמו התנגד לה מפורשות[3]. למרות שחלק מהמבקרים סולדים מהזרם השמרני ביהדות, הם אינם נרתעים מהצביעות הכרוכה בשימוש בביקורת החרדית הישנה, שאותה הם מתבלים בבדיות חדשות. במסגרת הסיפור השקרי, מוסתרת זיקתו העמוקה של הרצל לעם ישראל, לארץ ישראל ובעיקר למורשת היהודית[4]. כך סילף ומסלף מיעוט קטן, הרואה עצמו כאליטה, את דמותו של הרצל, כדי לנסות להוכיח את צדקת דרכו הפוסט-ציונית. לביקורת הפוסט-ציונית הצטרפו גורמים מהעולם החרדי שמנסים לערער בכך את בסיסה הציוני של מדינת ישראל. בין השאר הם תוקפים את הרצל בטענה שהסתייג ממדינה יהודית ומהיהדות בכלל. טענה זו חסרת יסוד, כמפורט בספרון בהרחבה.

על תופעת הצגתה הכוזבת של דמותו של הרצל לצורך מטרות פוליטיות כתב ברל כצנלסון, ממנהיגיה הבולטים של תנועת העבודה, כבר ב-1934: "נתקלים לא פעם בסילוף דמותו של הרצל, סילוף בזדון או בחסר ידיעה. יש לחשוש שהדור הבא לא ידע את הרצל בלתי אם כשם, כסיסמא, כדגל, לכל היותר כאגדה נאה"[5]. מעניין במיוחד לגלות שהרצל עצמו חזה כיוון זה וכתב לעצמו, "התרגלתי לכך שיעוותו את דבריי באופן הכי פחות סביר"[6]. על סילוף דמותו של הרצל עומדים מחקרים מהשנים האחרונות, אשר מזימים לחלוטין טענות כוזבות אלה ומציגים תמונה הפוכה לחלוטין. נזכיר את המחקרים של: פרופ' רחל אלבוים-דרור (וספרה "המחר של האתמול"), פרופ' שלמה הרמתי ("הרצל וז'בוטינסקי: אור חדש על משנתם"), ד"ר יצחק וייס ("הרצל: קריאה חדשה"), פרופ' שלמה אבינרי ("הרצל"), ד"ר יורם חזוני ("האם הרצל רצה מדינה יהודית?") ומרדכי פרידמן ("הסנה בוער ואוכל")[7].

הגיע הזמן לבחון מחדש את דרכו של הרצל ולנתח את משנתו, כדי להציג את דמותו האמיתית בראייה היסטורית. השער הראשון נועד לקעקע את

3. מקור התפישה במדינת האזרחים האוניברסאלית של רוסו. ראו תיאודור הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978.
4. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.
5. ברל כצנלסון, הרצל לדור, כ' תמוז תרצ"ד https://bzherzl.wordpress.com/הרצל
6. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.
7. צבי צמרת, חזון ירושלים של חוזה המדינה, ביטאון "האומה", גיליון 176, חורף 2009.

השקרים על הרצל בבחינת "סור מרע": להפריך את הבדיות שטפלו עליו. שער זה פורש בפני הקורא את גישתו של הרצל לעם ישראל (בפרק ראשון), לארץ ישראל (בפרק שני) וליהדות (בפרק שלישי). על קצה המזלג, נציין כי מסירותו של הרצל לעם ישראל באה לידי ביטוי בתחושת הדחיפות שבה פעל להצלת יהודים נוכח השואה הקְרֵבה שאותה צפה והיא שהניעה אותו לבחון את תוכנית אוגנדה שהוצגה על ידו כמקלט לילה זמני להצלת יהדות אירופה. זיקתו העמוקה לארץ ישראל באה לידי ביטוי בין השאר במאמציו להשיג מהמעצמות אישור להקמת בית לאומי בארץ ישראל ובכתיבת הספר "אלטנוילנד" המשקף את אהבתו לארץ. הסיפור הכוזב שסיפרו לנו על יחסו של הרצל ליהדות, הינו מופרך. במקומו נפרשת בספרון זה יריעה רחבה של האמת על החינוך היהודי שקיבל והקשר העמוק שלו ליהדות, הן ברמה האישית והן כמרכיב חיוני במדיניותו ובחזונו.

מבוא לשער השני: הרצל – מנהיג ציוני מעורר השראה

בראייה היסטורית הישגו של הרצל מופלא ממש: הוא החיה את הרעיון של הלאום היהודי לאחר כאלפיים שנה, והכשיר את הדרך לקיבוץ גלויות של עם ישראל בארץ ישראל ולהקמתה של מדינת ישראל - תופעה שאין שניה לה בתולדות העמים! כמו משה רבנו, שהוציא את ישראל מגלות מצריים אחרי 210 שנים, ספג הרצל תלונות קשות וחסרות שחר גם מבית, אך לא נרתע. לאור קווי דמיון רבים בין השניים, אין זה מפתיע שהרצל הזדהה עם משה רבנו וחתר להשיג את יציאת אירופה כהמשך ליציאת מצרים. בשער זה נבחן את דרכו של הרצל כמופת מנהיגותי ראשון במעלה, הן במאפייני אישיותו והן בסגנונות המנהיגות שיישם בהצלחה. בכלל זה, נגדיר אמות מידה להערכת מנהיגות, ונציג כלים שימושיים לכל מי מאיתנו הרואה בעצמו פוטנציאל להנהיג ושואף לפתח יכולות אלה. בנוסף, נצביע על מרכיבים בחזון[8] הנפלא שהציב הרצל שהגשמתם טרם הושלמה ועודם ממתינים למנהיגים שישלימו אותם. במילים אחרות, לאורו של הרצל - ננסה להציב מודל לחיקוי למנהיגים בישראל, בכל דרג

8. חזון הוא מלשון מחזה - תמונה עתידית של הארגון במיטבו.

שהוא, כדי שישלימו את מימוש חזונו - ובכך יאפשרו עליה ממדרגת "סור מרע"[9] למדרגת "עשה טוב".

להבדיל מניהול - המשלים עם הנסיבות הקיימות ופועל במסגרתן - מנהיגות קוראת תיגר על הנסיבות הקיימות וחותרת לשיפורן. ישראל זקוקה למנהיגים שיפעלו לאור חזונו של הרצל. במקום שההוויה בישראל, שעדיין רחוקה מלגלם את חזונו, תעצב את התודעה ובכך תקפיא את המצב - מנהיגים כאלה אמורים לעצב את ההוויה לאור התודעה הציונית-יהודית שאפיינה את הרצל.

הרצל הציב חזון ציוני מרחיק ראות הן במישור המדיני - בספרו "מדינת היהודים" - והן במישור של ארץ ישראל - בספרו "אלטנוילנד". יתרה מזאת, הוא ידע לתרגם את החזון לתכנית מוחשית באמצעות עבודה שיטתית ודמיון יצירתי. בכך השיג שתי מטרות. האחת, גיבוש אסטרטגיה מעשית להגשמת החזון. השנייה, הקניית אמונה בכך שהחזון ניתן להשגה. חזון מוחשי שנתפש כבר-מימוש מעורר התלהבות ושמחה מעצם היכולת לשפר את המציאות הקשה[10]. ההתלהבות והשמחה מעוררים רצון להגשים את החזון והרצון מפעיל את כל הכוחות הרוחניים והפיזיים לביצוע הפעולות הנדרשות[11]. זו הדרך שבה הוביל הרצל את עם ישראל באינטואיציה מופלאה: הצבת החזון של עצמאות מדינית וארץ ישראל פורחת, מתן דוגמא אישית ביישום החזון ורתימת המונים לציונות בקריאה "אם תרצו, אין זו אגדה".

כל האמור לעיל בנוגע לפעילותו של הרצל עדיין אינו מסביר את המהפך שהצליח לחולל. כמו החשמונאים בשעתם, הוא נזקק גם לסיוע משמים - וכך גם ראה זאת, על פי כתביו (ויש שיבחרו לקרוא לכך מזל). מסירותו המוחלטת של הרצל להגשמת החזון - גם על חשבון שיקולים אישיים - הפכה אותו ראוי לקבלת סיוע זה. היא הִקנתה לו כוחות הגדולים עשרת מונים מכוחו המציאותי ואִפשרה לו לעורר באופן קסום עם שלם ולהניעו לקראת גאולתו.

9. מדרגת סור מרע, של הפרכת השקרים שטפלו על הרצל, מתוארת בשער הראשון.
10. כפי שבמישור של תענוגות חומריים, תכנון טיול מעורר שמחה גם חודשים לפני תחילתו.
11. זו הדרך שהקבלה והחסידות מתווים על פי המבנה של סְפירת הכתר: אמונה שמעוררת תענוג ותענוג שמעורר רצון.

הפרק הראשון בשער מבהיר בקצרה מושגים בסיסיים בנושא סגנונות מנהיגות ומאפייני המנהיג. הפרק השני דן במאפייניו האישיים של הרצל כמנהיג, אשר אִפשרו לו ליישם בהצלחה מנהיגות ארגונית. הפרק השלישי סוקר את האופן שבו הגשים הרצל בהצלחה שלושה סגנונות מנהיגות המשלימים זה את זה. הפרק הרביעי מתאר את תרומתו של הרצל להגשמת חזון העצמאות המדינית שהציב ובוחן את התממשות החזון. לסיום, מנותח חזונו של הרצל, במבחן הזמן ובראייה לעתיד, מתוך כוונה להצביע על קווים מנחים להשלמתו.

מבוא לשער השלישי: עוד על המדינה היהודית

מטרת השער להרחיב את היריעה באשר לגישתו של הרצל למדינה היהודית. החומר מתבסס על כתבי הרצל ובפרט על ספרו "אלטנוילנד", שבו "סייר" הרצל בשבילי החלום וירד לפרטי הפרטים של חזון המדינה שהגה.

הפרק הראשון - "מרכזיותה של היהדות במדינה היהודית" - משלים את הפרק "גישתו של הרצל ליהדות" שבשער הראשון. הפרק ממחיש את חשיבותה העצומה של היהדות בתפישתו של הרצל ברמת הפרט, המשפחה והקהילה, כמו גם ברמת האומה, בדגש על עיר הקודש ירושלים. מלבד "אלטנוילנד", הפרק מתבסס על הספר "עניין היהודים" ועל החוברת "החנוכיה".

הפרק השני - "דמותה של המדינה היהודית" - משלים את הפרק "גישתו של הרצל למדינה היהודית בארץ ישראל" שבשער הראשון. הפרק מתבסס בעיקר על אלטנוילנד וגם על מקורות נוספים ופורש בפני הקורא את תפיסתו של הרצל בתחומי החיים השונים של המדינה שתקום: משטר, מדיניות חוץ, חברה, זכויות אזרח, כלכלה, קליטת עלייה, קידמה טכנולוגית וכיוצא בכך.

הפרק השלישי - הרצל: תמצית קורות חייו - מתאר את תולדות הרצל ואבני הדרך המרכזיות בחייו. הפרק הרביעי - הוגי השיבה לארץ ישראל אחרי ימי הביניים - מציין את הוגי השיבה ארצה שקדמו להרצל.

הרצל – מעל ומעבר ל"חוזה המדינה"

הרצל היה מנהיג פורץ דרך, שבכוח חזונו, מעשיו ואישיותו חולל מהפך פלאי בחיי היהודים לאחר גלות של כאלפיים שנה. הרצל ייסד את התנועה הציונית, הגה ופילס דרך ל"ציונות המדינית" שדגלה בהשגת אמנה בין-לאומית (צ'רטר) לזכאותו של עם ישראל למדינה בארץ ישראל, ובנה את היסודות להקמת מדינת ישראל.

הרצל כונן ופיתח את הציונות המדינית, סלל את הדרך להגשמת שאיפותיהם של הוגי דעות שקדמו לו, הניע המוני יהודים וייסד את הכלים לקמת מדינת ישראל. 13 שנים לאחר פטירתו ועל בסיס פעולתו ניתנה ב-2.11.1917 הצהרת בלפור שאומצה על ידי חבר הלאומים. החלטת חבר הלאומים והזכויות הלאומיות הבלעדיות שהיא מקנה לעם ישראל על ארץ ישראל מעוגנות במגילת היסוד של האו"ם (בסעיף 80). כשלוש שנים לאחר השואה העניקה הציונות לעם ישראל את האפשרות לפתוח במעגל חיים חדש. ב-29.11.1947 החליטה עצרת האומות המאוחדות על הקמת מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל וב-14.5.1948 הוכרז על הקמת המדינה.

אין להבין את תולדות הציונות בלי השפעתו העצומה של הרצל על השורה הראשונה של מנהיגי הציונות, לרבות בן צבי, ברל כצנלסון, יצחק טבנקין, בן גוריון וז'בוטינסקי. ההכרה בגדולתו של הרצל כמי שחולל את המפנה בחיי היהודים בגלות והביא להקמת המדינה חוצה גבולות פוליטיים. לדברי ז'בוטינסקי - מייסד התנועה הרביזיוניסטית:

"הוא "כבש את מחשבותינו", זו הייתה עובדה ולא מְשרה... בא אדם זר, אומר מלה (ספרו "מדינת היהודים") ולאחר שבע שנים הוא מת ומשאיר אחריו במקום עדֶר אומה"[12].

לדברי בן גוריון, מנהיג תנועת העבודה (מפא"י): "רק פעם אחת במשך אלפי שנים ייוולד איש פלאים כזה"... "השמש איננו אבל אורו עוד זורח!"... "שלהבת אהבתו לעם עולם אומלל, לארץ יפה אלמנה, שהצית האיש הזה ברוחנו, בדמנו - לא יכבו!"[13].

12. זאב ז'בוטינסקי, חדשות היום, כ' תמוז, תרצ"ד, 1934.

13 דוד בן גוריון, זיכרונות, חלק א', הוצאת עם עובד, 1971, עמ' 7, 12-13.

שער ראשון:

הרצל
לא מה
שסיפרו לנו

הרצל: "התרגלתי לכך שיעוותו
את דבריי באופן הכי פחות סביר"

< הרצל: חילוני או דתי

1. עם ישראל, ארץ ישראל והיהדות במשנתו של הרצל

סדר הדברים בכותרת משקף את סדר העדיפויות של הרצל. המניע המרכזי שלו היה מניעת האסון שעומד להתרחש על היהודים בגלות אירופה וכל השאר הוכפף לצורך זה. סדר קדימויות זה נותר בעינו עד סוף ימיו, אם כי בהדרגה התחדדה הבנתו כי שני הנדבכים האחרים, ארץ ישראל והיהדות, חיוניים להמשך הקיום של עם ישראל, ובלעדיהם לא ניתן לפתור את בעיית היהודים.

א. גישתו של הרצל לעם ישראל

סיפרו לנו כי הרצל ראה עצמו כאירופאי, היה מנותק מעם ישראל ומההיסטוריה שלו ורק פרשת דרייפוס הִפנתה את תשומת לבו לאנטישמיות. האמנם כך היה?

בניגוד לזרמים אחרים בקרב היהודים בתפוצות הגולה, הרצל ראה ביהדות אומה ולא רק אמונה דתית. בספרו "מדינת היהודים" כתב הרצל: "אנו מזהים עצמנו כמשתייכים יחד רק לפי אמונת אבותינו". במילים אחרות, היהדות היא דת לאומית ולא רק דת אישית או קהילתית; המכנה המשותף בין היהודים הוא בראש ובראשונה אמונתם העתיקה... "כשם שאנו רוצים ליצור תנאים חדשים בתחום הכלכלי והמדיני, כך בדעתנו לשמר בחרדת קודש את הישן, בתחום הרגשי-נפשי"[14].

בעיית האנטישמיות טרדה את מנוחתו של הרצל והוא כתב עליה ועל הסכנה החמורה המרחפת על חיי היהודים באירופה עוד לפני פרשת

14. תיאודור הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978, עמ' 55.

דרייפוס. הרצל היה הראשון לחזות את השואה והקדים בכך בכ-50 שנה כמעט את כל מנהיגי הציונות שבאו אחריו, אשר לא זיהו את הסכנה ולא נערכו לקראתה גם כשענני השואה התקדרו מעל ראשם. התחושה של פורענות קרובה והצורך למצוא פתרון מדיני מהיר לבעיית היהודים ולפנותם מאירופה היו הכוח המניע והממריץ לפעילותו.

הבטחת עתידו של העם היהודי וההזדהות עִמו היו תמצית מהותו של הרצל ומשאת נפשו. דבקותו בשליחות ההצלה שנטל על עצמו היתה מוחלטת. "עם אנחנו - עם אחד"... "אם נרצה ואם לא נרצה - הננו ציבור היסטורי בעל ייחוד מובהק... אני מאמין כי גזע יהודים נפלאים מן האדמה יצמח, המכבים יקומו וישובו לתחייה"[15]. ואכן, בתום שבע שנות פעילות אינטנסיבית הצליח הרצל להביא לכך שהחלום יקרום עור וגידים. הוא רתם המוני יהודים לפעילות למען שחרור לאומי, הקים מוסדות שימִמשו את המהפכה בחיי העם היהודי והציב את נושא לאומיות עם ישראל על סדר היום של המעצמות.

למען הגשמת השליחות הקריב הרצל את הקריירה האישית שלו כסופר ומחזאי. נסיעותיו התכופות אילצו אותו לוותר על חיי משפחה ובמידה רבה אפילו על חינוך ילדיו האהובים. ההוצאות הכבדות הכרוכות במימונם של נסיעות אלה, של ביטאון התנועה הציונית ושל הקמת והפעלת המוסדות הציוניים הפכו אותו מאדם אמיד לעני ממש, עד כדי כך שבמותו הותיר את משפחתו בחוסר כל.

ב. גישתו של הרצל למדינה היהודית בארץ ישראל

סיפרו לנו כי ארץ ישראל לא היתה חשובה להרצל ולכן היה מוכן לוותר עליה לטובת אוגנדה. הבה נברר את העובדות הבסיסיות בנדון. תיאור נרחב של המדינה היהודית בארץ ישראל על פי משנתו של הרצל כלול בשער השלישי.

בניגוד להוגי שיבת ציון שקדמו לו, ידע הרצל לתרגם את החזון לדפוסים ברורים של מדינה יהודית בארץ ישראל. המדינה שתיאר שומרת על

15. הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978.

בתמונה >
החנוכיה, תיאודור הרצל, העיתון די וולט, 31.12.1897.

מורשתה ומקיימת חברה צודקת, המהווה מקור גאווה ומשיכה ליהודי העולם. היא נעזרת בחידושי הטכנולוגיה ומטפחת כלכלה מתקדמת. הרצל היה הראשון שהבין את החיוניות של ריבונות מדינית בתוקף הסכמים בינלאומיים ופעל מול המעצמות למימושה[16]. כדי להגשים את החזון ייסד הרצל את התנועה הציונית על מוסדותיה, ששימשו כמסד להקמת המדינה: הקונגרס הציוני כפרלמנט בדרך, ההסתדרות כממשלה בדרך, בנק אנגלו-פלסטינה כבנק הלאומי והחברה היהודית כ"קרן הקיימת לישראל" האחראית לגאולת הקרקע.

בספרו "מדינת היהודים" כתב הרצל כי "ארץ ישראל היא מולדתנו ההיסטורית שלא תשכח". הרצל הדגיש כי "דרוש לנו שטח-ארץ שיהא בכוחו לספק את צרכיה של האומה", לכן נשא-ונתן על שטחי ארץ גדולים וחשב (הרבה לפני הקמת סוריה ולבנון) על ארץ ישראל שמשתרעת מנחל אל-עריש עד נהר הפרת[17]. כתב העת של התנועה הציונית, "די וולט", שראה אור כשלושה חדשים לפני הקונגרס הציוני הראשון, עוטר במגן דוד המקיף גלובוס, כשארץ ישראל במרכזו. ההזמנה לקונגרס עוטרה בתרשים של איכר זורע תלמי שדה המתמשכים אל הכותל בירושלים.

להרצל היה יחס מיוחד לירושלים והוא הדגיש את ייעודה היהודי והאוניברסלי. בביקורו בירושלים סייר בכמה בתי כנסת וליד הכותל סופר כי בכה ושני אגלי דמעות ירדו עד לזקנו[18]. הרצל התרשם עמוקות מהמראה הנשקף מהר הזיתים, אך הזוהמה ברחובות כאבה לו והוא כתב ביומנו שאם נקבל את ירושלים, הוא ינקה אותה, יסלק את השווקים העלובים, ישמור על סגנון הבנייה הישן, יהפוך אותה לאבן חן, ישמור בין חומותיה את כל הקדוש ויבנה שכונות חדשות מחוץ לחומות. ירושלים תהיה המרכז הרוחני-תרבותי של ארץ ישראל וגם אוניברסיטה תקום בה. ברוח זו מתוארת ירושלים ב"אלטנוילנד", על פי חזונו של הרצל, כעיר בירה מתוכננת ופורחת, עיר אוניברסיטאית בריבונות ישראלית שהיא מרכז רוחני ליהדות ובה גם מרכז בין-לאומי (מעין "חבר לאומים" שהוקם

16. למצער, יורשיו בהנהגת התנועה הציונית סטו מדרך זו ושבו אליה רק בשנות ה-40.
17. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, כרך ג, עמ' 146.
18. אהרן ורדי, מסע בציון: פרשת מסע הרצל בארץ ישראל וזיכרונות עדי ראיה, תל אביב, תרצ"א.

רק 18 שנה אחרי כתיבת הדברים). הספר כולל תיאור כיצד "שבת קודש ירדה על העיר ההומייה והמונים המונים נהרו אל בתי התפילה". יתירה מזאת, הרצל ציפה כי בירושלים "נשוב ונבנה את המקדש"[19].

בספרו "אלטנוילנד" מתאר הרצל את השינוי הפנימי המתחולל בנפשה של הדמות הראשית - פרידריך לבנברג - המייצגת אותו. הזיכרון המרגש של אמונת ילדותו ומנהגי אבותיו מתעורר בקרבו בגעגועים וערגה כשהוא צופה בירושלים ודמעות מציפות את עיניו. בסדר הפסח הוא נחנק מהתרגשות וחש כמו הבן האובד. בבית המקדש - רגע השיא בספר - החוויה האמונית שהוא עובר מתגבשת לתובנה באשר לאתגר העומד בפניו: התחדשות היהדות במסגרת התחייה הלאומית של העם היהודי בארץ ישראל[20].

בתקופה בה כתב את "מדינת היהודים" (1895) התלבט הרצל האם להפנות את יהודי אירופה לישראל או לארגנטינה, כשהשיקול המכריע הוא מעשי: מה ניתן לביצוע בטווח הנראה לעין. לאחר פרעות קישינב - באפריל 1903 - גברה אצלו תחושת הבהילות והחרדה לקיומה של יהדות זו. באותו חודש (ב- 23.4.1903) הוצעה להרצל 'תוכנית אוגנדה' על ידי בריטניה - המעצמה הגדולה בעולם באותה עת - באמצעות שר המושבות צ'מברליין[21]. עצם ההצעה היה בבחינת הישג בלתי רגיל לתנועה הציונית והרצל, כמדינאי מרחיק ראות, הבין שלהצעה כזו אין לסרב, אלא לנסות להכניס רגל בדלת. כוונתו הייתה להשיג הכרה בריטית בבעיה היהודית כבעיה לאומית, ובתנועה הציונית כמייצגת את העם היהודי[22]. ניתן לעמוד על כוונתו של הרצל מהתכתבות בין הרצל ולאופולד גרינברג הנוגעת למטרות המשא ומתן על אוגנדה, ובתוכה, למשל, מכתב של גרינברג[23] (מ-7.6.1903) הכולל את הקטע הבא[24]: "ערכה הפוליטי של הצעת

19. צבי צמרת, חזון ירושלים של חוזה המדינה, ביטאון "האומה", גיליון 176, חורף 2009.
20 אסף מלאך, הרצל במקדש, מקור ראשון, 5.5.17.
21. שר המושבות הבריטי רצה ככל הנראה ליישב אוכלוסייה אוהדת בקולוניה הבריטית. הרצל דחה תחילה את ההצעה כי רצה לקדם את תכנית אל-עריש המועדפת, אבל לאור פרעות קישינב שינה את דעתו כדי לשמור על הקשר ההדוק עם בריטניה ולפתח אותו.
22. ד"ר גוסטבו פרדניק: "הפוריות של הכישלונות" (בספרדית: La fertilidad de los fracasos) בספר "ציונות מאה שנים אחרי הרצל", ההסתדרות הציונית באורוגואי, מונטבידאו, 2004, עמ' 87-108.
23. לאופולד יעקב גרינברג (1861-1931) היה עורך העיתון ג'ואיש כרוניקל, פעיל בהסתדרות הציונית ושליחו של הרצל בקרב פוליטיקאים בריטיים להפצת רעיונותיו, בהם תוכנית אוגנדה.
24. ישעיהו פרידמן, הרצל ופולמוס אוגנדה, עיונים בתקומת ישראל, 1994, עמ' 179-180.

צ׳מברליין אדיר אם ננצלה במלואה... זו תהיה הפעם הראשונה בתולדות הגלות שיכירו בנו... כעם... אנו נוכל לדחות את הצעת מזרח אפריקה, אך בינתיים נשיג מידי ממשלת בריטניה הכרה שאין ממנה נסיגה; שום ראש ממשלה בריטי לא יוכל עוד לחזור בו. כאשר יתברר שמזרח אפריקה אינה מתאימה לנו, יעלו הצעות נוספות, וכך תיסלל הדרך לארץ-ישראל, בהדרגה אך בבטחה". יתר על כן, בכינוס הוועד הפועל הגדול לדיון בסדר היום של הקונגרס הציוני השישי (21.8.1903) הוועד ראה את היתרון הגדול בהכרה הבריטית, וקיבל את טיעונו של הרצל לפיו "הצ׳רטר לארץ-ישראל רשום על המסמך הבריטי הרשמי בדיו בלתי נראית לעין"[25].

הרצל לא יכול היה כמובן לחשוף בפומבי את כוונתו, והסביר זאת כמה ימים לאחר הקונגרס השישי: "אני אמרתי דברים מפורשים בנאום הפתיחה שלי בקונגרס השישי, שאוגנדה אינה ציון ולעולם לא תהיה ציון. דברים מפורשים על התועלת שיש בידי ההצעה האפריקנית להביא לציונות לא יכולתי להגיד. מעל הבמה הלאומית אין עושים פוליטיקה [בפומבי]... על המבין היה להבין"[26]. לפיכך, הוצגה תוכנית אוגנדה על ידי הרצל כמקלט לילה. לדבריו "אני אחזתי בשתי ידיי בהצעת הממשלה הבריטית בדבר אוגנדה... משום שראיתי כי גדלה המצוקה, תכפו הצרות, כי דרוש להציל ולהושיע תכף שני מיליון יהודים סובלים מרעב, קור ומחסור.... האם יכולתי לדחות את הצעת הממשלה הבריטית בקָש, ולבטלה בלי שים לב אליה כראוי? אילו עשיתי כזאת, כי אז הייתי כחוטא וכפושע בעיניי, שאין לו סליחה"[27]. ואולם, נוכח המשבר שההצעה יצרה, נשבע הרצל בדברי הנעילה של הקונגרס הציוני (בעברית): "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". לדבריו, "כשיצאתי לדרכי, הייתי איש מדינת היהודים בלבד; נעשיתי חובב ציון, בשבילי אין שום פתרון אחר... חוץ מארץ ישראל"[28]. "במשך כל ההיסטוריה שלהם לא חדלו היהודים מלחלום חלום מלכות... - 'לשנה הבאה בירושלים'... כעת חובה עלינו להראות כי מחלום זה עשוי

---

25. שם (הרצל ופולמוס אוגנדה), עמ׳ 182-183.
26. שם (הרצל ופולמוס אוגנדה), עמ׳ 190.
27. בפני עם ועולם (נאומים ומאמרים), הספר כלול ב"כתבי הרצל", מהדורת "מעריב" ו"דבר", תש"כ-תשכ"א. הספר יצא גם בהוצאת הספרייה הציונית. כרך ב, עמ׳ 383-384. ראיון אחרון עם ראובן בריינין, 25.12.1903.
28. שם (בפני עם ועולם), עמ׳ 275-276.

לצמוח רעיון בהיר כאור היום"[29]. את התביעה היהודית על ארץ ישראל ביסס הרצל על התנ"ך[30].

קשה לדעת עד היכן היה הרצל מגיע בתמרוניו המדיניים מול בריטניה אילו הנסיבות בבריטניה ובתנועה הציונית היו מאפשרים זאת ואם האנטישמיות באירופה היתה מרימה ראש עוד בחייו (האם למשל היה מגיע לשליחת גרעין יהודים ראשון לאוגנדה?). מה שברור הוא שאת ספרו "אלטנוילנד" על מדינה יהודית בארץ ישראל - המצביע על חתירתו לשיבה ארצה - השלים הרצל שנתיים קודם. בכל מקרה, הצעת אוגנדה נשקלה משני טעמים כאחד: ניצול הקשר עם בריטניה, כדי למצות את האפשרות המדינית שנפתחה ותחושת הבהילות והחרדה לגורל יהודי אירופה. ההיסטוריה הוכיחה את צדקתו של הרצל בנוגע לסכנה שריחפה על יהדות אירופה ובנוגע לחשיבות הקשר עם בריטניה. שהרי קו ישיר מוביל מתוכנית אוגנדה להצהרת בלפור, שגובשה כשבשלו התנאים לכך - עם קריסת האימפריה העות'מנית.

ג. גישתו של הרצל ליהדות

סיפרו לנו כי הרצל היה מתבולל, כי היהדות היתה זרה לו וכי לא היתה חלק מחזונו על דמותה של המדינה. להלן נבחן האם זו אמת או בדיה. פרטים נוספים על מרכזיות היהדות במדינה מתוארים בשער השלישי.

1. ילדות ובחרות

הרצל היה ממוצא ספרדי וצאצא ישיר של הרב יוסף טייטיצ'אן שהיה גדול חכמי סלוניקי לפני כ-500 שנה. סבו של הרצל מצד אביו, שמעון לייב הרצל, היה יהודי חרדי ששימש כגבאי בית הכנסת של הקהילה הספרדית בזמלין שבסרביה, בתקופה שכיהן בה הרב יהודה שלמה אלקלעי, ממבשרי הציונות. אביו של הרצל, יעקב הרצל, היה תלמידו של הרב אלקלעי וסייע בהדפסת ספריו (ייתכן שהרצל נחשף לספרו של הרב אלקלעי "גורל

29. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א, ספר ראשון, עמ' 133.
30. הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך ו, עמ' 241-242.

לקב"ה", שהתפרסם כחמישים שנה לפני "מדינת היהודים"[31]). בילדותו נסע הרצל בכל חופשת קיץ לסבו שנהג לקחת אותו יום-יום לבית הכנסת. הוא גדל באזור היהודי-דתי של בודפשט ולמד בבית ספר יהודי, ולא בבית ספר ציבורי כללי[32]. בשבתות ובחגים נהג ללכת עם הוריו לבית הכנסת המרכזי שמול ביתו, שם על פי הרישומים היה לו ולאמו מקום קבע (בשורה 13). אביו נהג להניח תפילין וביתו היה בית מסורתי שחגג את מועדי ישראל[33]. במיוחד הושפע הרצל מטקס בר המצווה שבמסגרתו קרא את ההפטרה בלחן מסורתי, נשא דרשה של תודה ואף "נדר בעיניים מלאות דמעות, להישאר נאמן ליהדות כל ימי חייו ובכל תנאי הקיום"[34]. כשקיבלה משפחתו בקבוק יין ממושבה בארץ ישראל, עשה עליו הדבר רושם חזק והוא כתב כי "מי יודע אם כל רעיון הציונות לא היה מגולם באותו בקבוק"[35].

במישור המעשי נותר הרצל נאמן לנדרו. הוא עזב את אגודת הסטודנטים "אלביה" נוכח גילויי אנטישמיות, ניתק את הקשר עם חברתו, בתו של ד"ר ליוויזון שאביה היה מומר, התחתן עם יהודיה (1889), ולא הסכים לבחור לעצמו שם עט ספרותי בעל צביון לא יהודי, כפי שהומלץ על ידי מוציאים לאור. נהפוך הוא, הרצל הוסיף לשמו המקורי תיאודור את השם "בנימין זאב" הלקוח מברכת יעקב אבינו. כשעבר לפריז בשנת 1891 כנציג העיתון הווינאי החשוב Neue Freie Presse, נוכח הרצל כי גם בה, למרות האמנציפציה, נותרו היהודים במעין גטו וכי האנטישמיות טבועה עמוק בחברה הנוצרית. קריאות "מוות ליהודים" נשמעו ברחוב גם לפני משפט דרייפוס (למשל, בעקבות משבר תעלת פנמה שאשמת שווא בגרימתו הופנתה כנגד היהודים[36]).

אביו של הרצל היה שותף רעיוני לדרכו הלאומית ועודד אותו. כך למשל, הוא תמך בהתלהבות בתכנית הבנק הציוני (אוצר התיישבות היהודים),

31. הספר התווה תכנית לשיבת ציון שעיקרה פנייה למעצמות כדי שיעניקו את ארץ ישראל לעם ישראל, איסוף היהודים מכל העולם, והקמת קונגרס יהודי ובנק יהודי.
32. צבי צמרת, ברכבת העולה אל ירושלים, מקור ראשון, 18.7.14.
33. הגיון בשיגעון, הטור המקוון של זאב גלילי, 6.2.2004.
34. ראובן ברײנין, חיי הרצל, הוצאת אסף, 1919.
35. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.
36. בשנת 1893 נאלצו הצרפתים להפסיק את כריית תעלת פנמה בשל קשיים טכניים ומחלות שגרמו למותם של כ-22 אלף עובדים. הכישלון הוביל לפשיטת רגל של החברה הצרפתית ומנהליה הואשמו בהונאת המשקיעים.

ואף רכש יחד עם הרצל 2000 מניות, בסכום נכבד ביותר של 100 אלף גילדן (Gulden) אוסטרו-הונגריים שהיו אז כ-8000 לירות שטרלינג (המאזן של הבנק עמד בשנת 1902 על 58 אלף שטרלינג).

עם זאת, לאור הצורך הבהול להציל את עם ישראל מפגעי האנטישמיות באירופה שבער בעצמותיו, היה שלב מוקדם יותר בחייו של הרצל. בתחילת דרכו לחיפוש פתרון לבעיה היהודית, חשב הרצל, כמו רבים בקרב יהודי האימפריה האוסטרו-הונגרית בשנים אלה, כי ההתבוללות היא הפתרון וייתכן שהתקדים של האנוסים בספרד ופורטוגל עמד לנגד עיניו. ביומנו כתב הרצל לעצמו (1893) כי לפני כשנתיים (1891) חשב שהפתרון לבעיית היהודים בווינה טמון בהמרת דת המונית כפעולה רשמית, בנוכחות האפיפיור ולקול צלצולי פעמונים[37]. באותו שלב של חיפושי דרך גם לא מל את בנו האנס (שנולד ב-1891), מתוך מחשבה שאולי אל לו לכפות עליו את הדת היהודית, אלא לתת לבנו להחליט בעצמו (האנס נימול בגיל 13, מייד לאחר מותו של הרצל ועל פי בקשתו)[38]. לברון לייטנברג כתב הרצל (8.3.1893) "אני עצמי לא אמיר דתי לעולם, אך מה לגבי בני האנס? אני שואל את עצמי אם זכאי אני להחמיץ ולהשחיר את חייו כשם שהוחמצו והושחרו חיי אני". שנתיים בלבד לאחר מכן (1895), כבר התייחס הרצל לרעיון המרת הדת המאורגנת בביטול מוחלט: "בראשונה פגעה בי שאלת היהודים עד מאוד. אולי היה זמן, שהייתי מתחמק ממנה ברצון, אולי אל הנצרות, לכל מקום שהוא. מכל מקום, היו אלה נטיות עמומות שבחולשת נעורים. כי אני אומר לעצמי במלוא כנות דבריי אלה, והרי אחרת הם יהיו חסרי-ערך לחלוטין... כי מעודי לא אמרתי ממש להתנצר או לשנות את שמי"[39]. ואכן, בפועל, דרכו הציבורית של הרצל - הציונות המדינית - היתה כידוע מנוגדת לחלוטין להרהורים בוסריים מוקדמים. יתר על כן, משנפגש עם האפיפיור (1904) כדי לנסות לקבל את תמיכתו בציונות, הרצל לא כרע ברך וגם סרב לנשק את ידו המושטת של האפיפיור, בניגוד לכללי הטקס.

37. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך ב, ספר ראשון, עמ' 14.
38. האנס התנצר בהמשך, אך חזר ליהדות (על פי: משפחת הרצל, ויקיפדיה).
39. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1977, כרך ב, ספר ראשון, עמ' 55-57.

שליפת קטעים מיומנו של הרצל, שהוא עצמו התנער מהם, ועוד במנותק מההקשר - יוצרת אפוא רושם שגוי לחלוטין שעל בסיסו אפשר לבנות מגדלים פורחים באוויר של פרשנות מרושעת שהיא בבחינת 'הונאת דברים'. שליפה זו הפכה לשיטת ניגוח בה נוקטים משמיציו ונמחיש אותה כאן בשתי דוגמאות ובהמשך גם בדוגמא נוספת[40]. ה"קמפיין" החרדי התוקפני ביותר נגד הרצל מובל בימינו על ידי הרב אמנון יצחק שפרסם סרט טלוויזיוני ארסי על חוזה המדינה, המתחזה לסרט דוקומנטרי בסגנון הסדרה המוערכת 'עמוד האש', אך מוציא דברים מהקשרם ואף מנתב את הצופה להשוואה בין היטלר להרצל[41].

אחת האמירות מיומנו של הרצל המשמשת להכפשתו - הפעם כאנטישמי - היא: "זה יכול להיות רעיון מצוין לצרף אנטישמים הגונים ומורשים אל מפרקי הנכסים (של היהודים)"[42]. במקרה זה ההקשר נרמז כבר במשפט הבא ביומן, שכמובן מושמט מהציטוט: "הם יכולים לערוב לנו כלפי העם (בקרבו אנו יושבים) שאין בכוונתנו לגרום להתרוששות של הארצות שאנו עוזבים". קטע זה נכתב (יוני 1985) על רקע פרשת דרייפוס והרצל מסביר ביומנו את התכנית לארגן יציאה מסודרת של היהודים על ידי "אגודת היהודים", מבלי לגרום נזקים כלכליים למי מהמעורבים ובאופן שיצמצם התנגדויות. מאחר שמכירת נכסי היהודים בפזיזות עלולה לגרום נזק לבעליהם, הנכסים יושכרו לגויים (עד למועד הנכון למכירתם) וכספי השכירות ישמשו למימון היציאה וההתיישבות בארץ. כך חשב הרצל להשתמש באנטישמים הוגנים כתעודת ביטוח שתסייע לקבל הסכמה של הממשלות הנוגעות בדבר ותמנע הפסדים מבעלי הרכוש היהודים.

אם נערוך השוואה נקודתית בין הרצל למשה רבנו - גדול המנהיגים שקמו לעם ישראל - אין לדעת מה אפשר היה למצוא ביומנו האישי של משה הצעיר כשהתגורר בארמונו של פרעה. בתורה כתוב "ויהי בימים ההם ויגדל משה וייצא אל אחיו וירא בסִבלותם"[43], כלומר, קודם גדל ורק

40. בדוגמא אחרת שתפורט בהמשך, מיוחסת להרצל כוונת טרנספר על סמך קטע ביומנו הדן ברכישת קרקעות מערבים, ולא בנישולם. ראו בסעיף 6 של הפרק "הרצל כמנהיג אדריכל" שבשער השני, בנושא הקרן הקיימת לישראל.
41. ישי פרידמן, משיח משכמו ומעלה, מקור ראשון, 17.7.18.
42. הרצל, עניין היהודים, עמ' 116.
43. שמות, ב', י"א.

אחר כך השתנה מחשבתית ויצא אל אחיו. עם זאת, משה לא מחה כאשר בנות יתרו הגדירו אותו כאיש מצרי; הוא חי במדיין שלא כיהודי - כשהוא מנותק לחלוטין ממשפחתו ומבני ישראל במשך 60 שנה - לא מל את בנו במדיין ובגיל 80 חזר ממדיין לעמו בניגוד לרצונו.

טענה נפוצה נוספת בגנותו של הרצל, היא שדרכו ה"קלוקלת" של בנו הינה עדות לאישיותו ולנטיותיו של אביו. אם נלך בדרך זו, אזי ראוי להזכיר כי על פי המדרש, בנו של משה, גרשון, עבד עבודה זרה. גם אבות האומה נאלצו לעיתים להקריב אבהות טובה על מזבח שליחותם הלאומית. אברהם שילח את בנו ישמעאל, שאחר כך סטה מדרך אביו, ובהמשך שילח גם את כל בני הפילגשים. גם עשיו, בנו של יצחק, סטה מדרך אביו. כל ראשי האומה הללו נאלצו אפוא לשלם מחיר אישי ומשפחתי כבד בגין מסירותם לעם ישראל.

אנו דנים במנהיגים בשר ודם ולא במלאכים. הערכת מפעלו של מנהיג אינה נקבעת לפי התלבטויותיו הפנימיות בצעירותו ברגעי משבר, שלא באו לידי ביטוי מעשי כלשהו, או לפי גורל ילדיו, אלא לפי עמדותיו הציבוריות והצלחתו בהגשמת ייעודו. זאת ועוד, קווי הדמיון בין אברהם, יעקב, יוסף, משה והרצל מלמדים אותנו שכדי להצליח בהתמודדות הלאומית של עם ישראל עם הגויים, על המנהיג להכיר מקרוב את דרכיהם, ולכן מוטב אפילו שיהיה אחד מהם במשך תקופה מסוימת.

2. בגרות

כפי שנראה בהמשך, שיבתו של הרצל למסורת שעליה התחנך בבית אביו הייתה מוחלטת. כבר ראינו כי שאלת היהודים העסיקה אותו הרבה לפני משפט דרייפוס ולמעשה, הרצל כתב על היהדות כבר בשנת 1881. גם כתיבת המחזה "הגטו היהודי"[44], למשל, נסתיימה ב-8.11.1894, דהיינו שבועיים לפני מאסרו של דרייפוס. לפיכך, הטענה המקובלת כי משפט דרייפוס הוא שגרם להרצל להתעוררות המודעות היהודית היא משוללת יסוד[45].

44. הגטו היהודי, כתבי הרצל, מהדורת 'מעריב' ו'דבר', תש"כ-תשכ"א.
45. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.

שמו הפרטי של הרצל, תיאודור, משמעו מתת אל. ביומנו ציין הרצל כי בכותבו את "מדינת היהודים" חש מעל ראשו משק כנפיים ומנורה בת שבעה קנים דלוקה. זיקתו העמוקה של הרצל ליהדות והמשקל המרכזי שהוא מייחס ליהדות ב"מדינת היהודים" מקבלים ביטוי מובהק גם בספרו "אלטנוילנד" ובסיפורו "החנוכיה"[46]. בהדלקת נרות החנוכה עם ילדיו מביע הרצל התרגשות מיוחדת הן מהמעמד המשפחתי, המציין חינוך יהודי לילדיו וזיכרון נעים של החג בבית אביו, והן מתחושת ההשוואה בין הדלקת הנרות לבין הדלקת אור גדול בעם ישראל (ראו בשער השלישי). מעניין לציין, כי בדומה להרצל גם ליוסף יש קשר מיוחד לחנוכה. בחנוכה אנו קוראים את פרשת וישב המתארת את סיפור יוסף ואחיו. כמו החשמונאים, ידע יוסף לשמור על יהדותו גם בסביבה של תרבות זרה הכופה את עצמה על סביבותיה (על קשר מובהק נוסף בין הרצל לבין יוסף נעמוד בהמשך).

במסגרת ההכנות לקונגרס הראשון עלה הרצל לתורה וכתב כי התרגש מהמעמד יותר מאשר בכל ימי הקונגרס[47]. כמו כן, וידא הרצל כי יש בבזל אכסניה כשרה. במהלך הקונגרס אמר "הציונות היא שיבתנו אל היהדות עוד לפני שיבתנו לארץ היהודים"[48]. על כך הוסיף: "הנני יכול להבטיחכם שאין הציונות מתכוונת לשום דבר העלול לפגוע בהכרה הדתית של איזה כיוון שהוא בתוך היהדות"[49]. במכתבו מה-16.6.1895 כתב הרצל: "כשם שהאנטישמיות דוחפת את היהודים החלושים, מוגי הלב והשאפתנים אל עבר הנצרות, כך סחטה והעלתה מתוכי בדחף עצום את יהדותי. בין זה לבין התחסדות דתית אין ולא כלום. עם כל הכבוד שאני רוחש לאמונת אבותיי, אינני מתחסד ולעולם לא אהיה כזה. אין בדעתי לפגוע בדת, אלא להיפך, מתברר שאני רוצה ללכת עם הרבנים..."[50]. הרצל התייחס לרבנים כ"מנהיגיו של העם היהודי"[51]. ביומנו תיאר את הרבנים כעומדים בראש קהילותיהם בעת העלייה המאורגנת מאירופה ארצה. לדבריו, מדינת היהודים תמַנֶה

46. תיאודור הרצל, החנוכיה, תכלת, קיץ תשס"ה, 2005. ראו בשער השלישי. פורסם לראשונה ב-31.12.1897, בעיתון די-וולט.
47. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.
48. הקונגרס הציוני הראשון, הוצאת תשל"ח, עמ' 7.
49. הקונגרס הציוני הראשון בעיני משתתפיו, הוצאת ההסתדרות הציונית, עמ' 18-1.
50. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק, 1997, כרך א, ספר ראשון, מכתב לנתן גילמן, עמ' 137-135.
51. תיאודור הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978, עמ' 50.

דמויות רבניות חשובות לרבני ערים ומחוזות ותשלם את משכורותיהם[52].

ייעודה של המדינה שחזה הרצל הוא להיות מדינה יהודית במהותה ולשמש "שומר" לעם היהודי מבחינה מדינית, משפטית ודתית; מדינה המזדהה עם העם היהודי ופועלת לחלצו ממצוקה ולהציל יהודים באשר הם. שם ספרו של הרצל בגרמנית הוא אמנם Der Judenstaat, כלומר מדינת היהודים, ואולם הרצל השתמש בכתביו במונחים "יהודית" (Juedisch) ו"של היהודים" (Juden) באופן חלופי[53]. כוונתו היתה למדינה יהודית והדבר בא לידי ביטוי הן בתכני הספר והן בכותרת הספר בכל שאר השפות שהכיר ושאת התרגום המקורי מגרמנית אליהן אישר: במהדורה האנגלית (The Jewish State), הצרפתית (L` Etat Juif) וגם ביידיש (די יידישע מדינה). גם על פי נוסח הצ'רטר של המושבה הזמנית באוגנדה, הודגשו מטרות יהודיות מוצהרות ובראשן קידום "הרעיון הלאומי היהודי" ודאגה לרווחת העם היהודי. הממשל שם היה אמור להיות יהודי עם מרכיבים של החוק היהודי ועם סמלים יהודיים, לרבות שם יהודי ודגל יהודי[54].

תפישתו של הרצל הייתה שעל הציונות "לקדש את המסורת"[55]. הוא חש שהציונות ממשיכה את התהליך שהחל ביציאת מצרים ומתגשם באמצעות היהודים. בסוף ספרו "אלטנוילנד" מתואר דיון בין הדמויות הראשיות בספר על השאלה מה הביא להקמת המדינה היהודית. תשובות המשתתפים מייצגות נקודות השקפה מגוונות: הטבע, הטכנולוגיה, ההשכלה, המצוקה, העם שחזר והתלכד, הביטחון העצמי, הרצון. ואולם, התשובה האחרונה והמסכמת לשאלה ניתנת בפי הרב שמואל הישיש אשר "קם על רגליו בחגיגיות ואמר: הקדוש ברוך הוא!" - וזוהי המלה האחרונה בספר.

על גישתו של הרצל ליהדות ניתן לעמוד גם מיחסו החם לשבת ולתפילות ליל שבת, לברכת המזון, לקריאתם של ילדיו בתפילה עברית לפני השֵנה[56] ולסמל ה"מגן דוד". לדבריו, "מתכוונים אנו לקיים בחרדת קודש את כל

52. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק, 1997, כרך א, עמ' 76, 80, 180.
53. דוד חזוני, האם הרצל רצה מדינה יהודית, תכלת, חוברת מספר 11, התשס"ה, 2001.
54. ראובן בריינין, חיי הרצל, הוצאת אסף, 1919.
55. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק, 1997, כרך א, עמ' 107, 164.
56. שם (הרצל, עניין היהודים), כרך א עמ' 61, 259, 288, 487; כרך ב עמ' 261.

ההרגלים הישנים שבהוויתנו"[57]. "רוצים אנו להיות חופשיים עד כדי כך שלא נתכחש לגזע שלנו... אנו רוצים להיות נאמנים לעצמנו... אם נרכוש ידידים אל ננסה להיעשות שווים להם, אלא להיות נאמנים להם"[58]. וגם: "באמצעות המדינה שלנו נוכל לחנך את עמנו למשימות שעודן מעבר לאופק שלנו. שהרי ה' לא מקיים את עמנו זמן רב כל כך, לולא נועד לנו ייעוד כלשהו בתולדות העמים"[59]. "ההישג הגדול ביותר של הציונות הוא הבאת נַער שאבד לעמו בחזרה ליהדות"[60]. מנוסח הדברים ברור כי במונח "חופשיים" התכוון הרצל לריבונות ועצמאות, ולא לניתוק מדת ומסורת, כפי שמבקריו מנסים להציג זאת.

הרצל לא קיים אורח חיים דתי ולא ראה את עצמו כאדם דתי, אך היה חדור תודעה יהודית ונאמנותו ליהדות עמדה בלבה של לאומיותו[61]. לדבריו, "אני, לצערי, לא קבלתי חנוך חרדי, אבל שאיפתי היא שבני יהיה נאמן לדת אבותיו ושנכדי יהיה רב בירושלים"[62]. הרצל האמין שהיהדות חייבת להיות הדת הממוסדת של המדינה היהודית ולא היה מוכן להשלים עם יהודים שהתנצרו, שראה בהם בוגדים בעם היהודי[63]. לדבריו, "שהיהודים הפחדנים, המתבוללים, המוטבלים יישארו... אבל אנו, היהודים הנאמנים, נחזור לגדולה שנית"[64]. במישור המעשי, ההסתדרות הציונית לא הסכימה לקבל לשורותיה יהודים שהתנצרו.

כראש ההסתדרות הציונית כרת הרצל ברית עם הדת ובפרט עם היהדות החרדית המזרח אירופית. הוא ניסה לגייס לתנועה הציונית רבנים כמו ד"ר משה גידמאן, הרב הראשי של וינה שתמך תחילה בהרצל ואחר כך עֲזָבו, האדמו"ר מדרוהוביטש (רבי חיים מאיר יחיאל) והאדמו"ר מסדיגורא (רבי שלמה חיים) שראו בהקמת ההסתדרות הציונית על ידי הרצל צעד חשוב לקראת הגאולה. בין השאר, הזמין את הרב מוהליבר להשתתף בקונגרס

57. שם (הרצל, עניין היהודים), עמ' 164.
58. שם (הרצל, עניין היהודים).
59. שם (הרצל, עניין היהודים), כרך א, ספר ראשון, עמ' 129.
60. תיאודור הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך ה, עמ' 302-303.
61. בפני עם ועולם (נאומים ומאמרים), הספר כלול ב"כתבי הרצל", מהדורת "מעריב" ו"דבר", תש"כ-תשכ"א.
62. על פי עדותו של ר' אברהם-יצחק רייכנטאל, שהיה סגן נשיא ההסתדרות הציונית בצ'כוסלובקיה. העיתון "המשקיף", א' אלול, תש"א (29.8.1941).
63. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק, 1997, כרך א, עמ' 223.
64. שם (הרצל, עניין היהודים), כרך א, עמ' 79.

הראשון ומאחר ונבצר מהרב להגיע מפאת מחלתו, הקפיד הרצל לקרוא את מכתבו מעל דוכן הקונגרס[65]. כמו כן, היה הרצל מעורב בהקמתה של "המזרחי", המפלגה הציונית-דתית בראשות הרב יצחק יעקב ריינס. בנאומו בקונגרס הציוני השלישי אמר הרצל כי היהודים העניים מן האימפריה הרוסית יהיו "הציונים הטובים ביותר, מכיוון שהם שומרי מסורת"[66]. בתנועת "המזרחי" ראה הרצל משקל נגד להשפעתם של אחד העם ותומכיו שדגלו בניתוק מהממד הדתי של היהדות.

3. התייחסות הרבנים להרצל

לאור גישתו ליהדות, התקבלה תפיסתו הציונית של הרצל בעוצמה אדירה במזרח אירופה, בישיבות ובעולם המסורתי והדתי. חלק מהרבנים האמינו בהרצל ובדרכו והתקרבו אליו. הרב ריינס - מגדולי התורה ביהדות ליטא, ומייסד תנועת "המזרחי" - הקדיש להרצל את ספרו "אור חדש על ציון תאיר" וכתב על הרצל: "ידוע תדע לך, כי אתה הוא האיש שעיני כל ישראל כולו למִקָצהו תלויות אליך. זה שמונה עשרה מאות שנים שבהן היינו גולים בארצות נכר, שלא היה לנו מנהיג לאומי שיצא ויבוא לפנינו. עד שקמת אתה, שקמת אב בישראל, ותצא להאיר לנו את הדרך לחלצנו מן המיצר"[67]. הרב משה שמואל גלזנר מגדולי יהדות הונגריה, נכדו של החת"ם סופר, אמר פעם בדרשת השבת כי הוא מתפלל שבגן העדן יזכה לשבת למרגלותיו של הרצל[68]. כשביקר הרצל בווילנה, מרכז התורה באירופה, יצא לקראתו רבה הראשי של העיר, הרב שלמה הכהן - מחבר 'חשק שלמה' - עם ספר תורה ורקד לפניו[69]. הרצל זכה לתמיכתם של הרבנים 'חובבי ציון' ובראשם הרב שמואל מוהליבר, ממייסדי התנועה ומראשי הציונות הדתית.

במאמר 'בחייו היה לאגדה' מתאר הרב אליהו קפלן, ראש בית המדרש לרבנים בברלין, את גדולתו של הרצל. הרב צבי פרץ חיות, מרבני איטליה, הספיד את הרצל במאמר נרגש שכותרתו 'הקול הנבואי'. הרב נפתלי יצחקי,

65. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.
66. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.
67. יצחק וייס, הרצל, קריאה חדשה, ידיעות אחרונות, 2006.
68. הרב אורי שרקי, הרצל והציונות, סיכום שיעור שהועבר בכ' בתמוז תשס"ב, אתר שיעוריו וכתביו של הרב אורי שרקי (http://ravsharki.org/content/view/1573/629).
69. שם (הרצל והציונות).

רבה הראשי של העיר דרבנד שבקווקז, הספיד את הרצל במאמרו 'המספד על היחיד' כבן אל-מוות. הרב כלפון משה הכהן מג'רבא השווה (בהסברו לפרשת וארא) את פעילותו של הרצל למשה רבנו ולאליהו הנביא מבשר הגאולה[70]. את האיגרת האחרונה שכתב לעם היהודי, שבועות ספורים לפני מותו, מסיים הרצל במילים הבאות המבטאות אמונה בַּשֵּׁם: "עם טוב הוא העם הזה. אולם לצערנו גם עם אומלל עד מאד. הושיע לו ה' בימים הבאים"[71].

הרב קוק זיהה את השורש היהודי של הציונות החילונית ונשא "מספד בירושלים" לציון פטירתו של הרצל. הוא ראה בהרצל ובציונות הגשמה של מה שמכונה במקורות חז"ל ואצל הגאון מווילנה משיחיות בן יוסף. כפי שיוסף הכין את התשתית הפיזית לישיבת בני ישראל במצריים ויהושע בן נון, שיצא מזרעו, כבש את הארץ והכין את התשתית החומרית להתיישבות עם ישראל בה - כך משיח בן יוסף יבנה את גוף האומה. כדברי הרב קוק: "והנה בתור עיקבא (עקבות) דמשיח בן יוסף נתגלה חזיון הציונות המדינית בדורנו, מצד השפעתו על החפץ (הרצון) הגדול של תחיית האומה במובן הכללי"[72]. פעולותיו של משיח בן יוסף הנן הכנה לקראת משיח בן דוד, אשר יטמיע את נשמת היהדות בגוף האומה ויאחד בין שבטי ישראל (בית יוסף) לבין שבט יהודה[73]. הרב קוק ראה בהצלחתו של הרצל לאחד את עם ישראל תחת דגל הציונות ולהקים את המוסדות שיהוו תשתית להקמת מדינת ישראל בארץ ישראל, לאחר כישלונות של רבים אחרים, אות לכך שהוא שליח הזוכה לסיוע משמים. שהרי לפי דברי הנביא יחזקאל בחזון העצמות היבשות[74], הגולה נמשלָה לבית הקברות של עם ישראל וקיבוץ הגלויות הוא נס שמשתווה לתחיית מתים.

הרב צבי יהודה קוק - בנו של הרב קוק, הנאמן לדרכו - כתב על הרצל: "אנשים כתבו על הרצל שהיה אפיקורס... ביומנו כתב 'אין אומתנו אומה אלא באמונת ה' - מי שחושב כך וכותב כך הוא איש אמונה". על

70. התייחסותם של ארבעת הרבנים להרצל על פי מאמרו של ד"ר ירון נעים 'הרצל לא מת', מקור ראשון, 5.5.17.
71. מבחר כתבי הרצל, כתבים ציוניים מתורגמים בידי א' ברש, ר' בנימין וא' יערי, ת"א, תרצ"ט, סוף כרך ה.
72. הרב יצחק הכהן קוק, מאמרי הראי"ה, עמ' 94.
73. הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו), הספד למשיח?, מכון מניטו, 2006.
74. יחזקאל, ל"ז, א-י"ד.

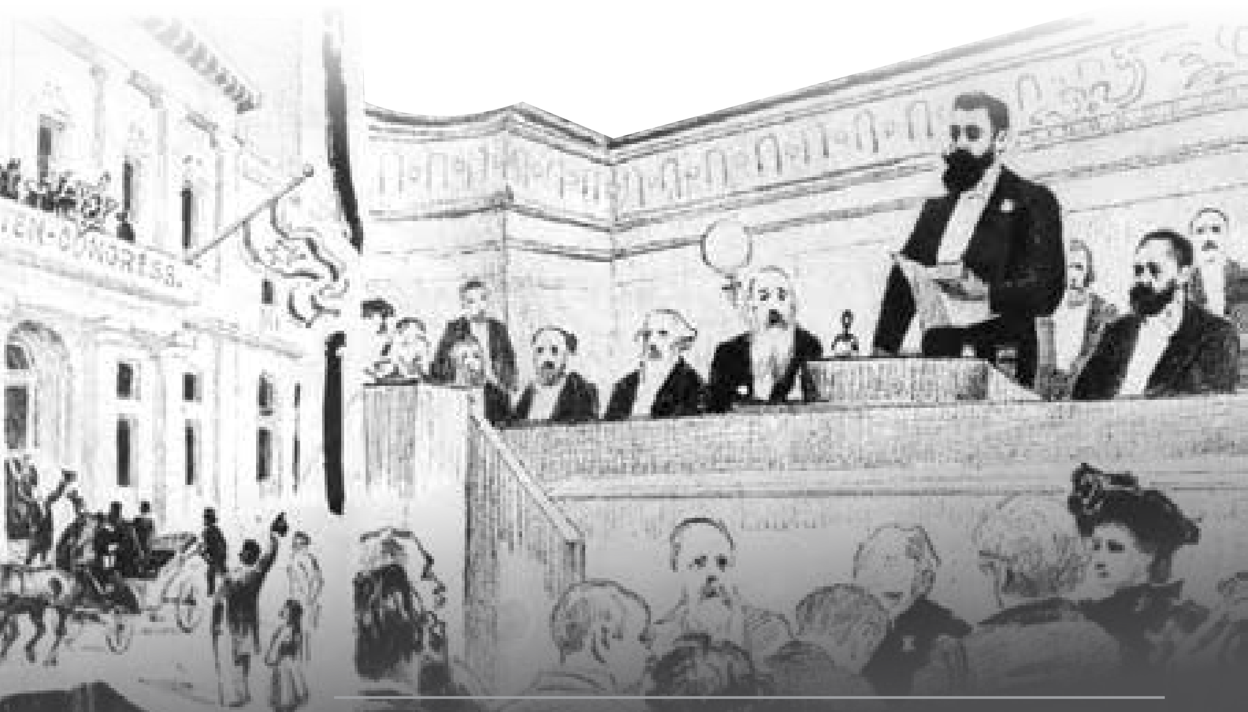
השידה בחדרו ניצבה תמונתו של הרצל בין תמונותיהם של גדולי הרבנים; כשנשאל על ידי תלמידו מדוע, ענה: "אולי זה לא מוצא חן בעיני מישהו, אבל אותו שלח הקב"ה להתחיל להוציא אותנו מן הגלות שלנו"[75]. באחד ממכתביו הוסיף: "חוזה מדינת היהודים, הד"ר בנימין זאב הרצל, יש לו זכות היסטורית מיוחדת בתקומת שלטוננו על ארצנו"[76]. בדרכו של הרב קוק הולכים כיום כמה ממנהיגי הציונות הדתית המקיימים מזה שבע שנים אזכרה להרצל באמצעותה הם מבקשים מחילה על ההשמצות שספג ומביעים הוקרה עמוקה לאיש ולפועלו[77].

75. יואל בן-נון, נס קיבוץ גלויות: כוחה של יהדות ישראלית, ידיעות אחרונות, 2011.
76. שיחות הרצי"ה, במדבר, ע' 324, הערה 31.
77. ישי פרידמן, משיח משכמו ומעלה, מקור ראשון, 17.7.18.

שער שני:

הרצל
מנהיג ציוני
מעורר השראה

הרצל: "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים. אם אומר זאת היום, יענה לי צחוק כללי. אולי בעוד חמש שנים, ובוודאי בעוד חמישים שנה, יודו בכך כולם".

הרצל נואם בקונגרס הציוני הראשון // איור של א. אוקין.

1. הבהרת מושגים:
סגנונות מנהיגות ומאפייני המנהיג

א. הבהרה של סגנונות מנהיגות[78]

קיים שוני מהותי בין ניהול לבין מנהיגות. פעילות הניהול נעשית במסגרת הארגונית הקיימת במגמה להמשיך לקיים את הארגון על פי התפישות ודרכי הפעולה שהשתרשו בו. לעומת זאת, מנהיגות קוראת תיגר על המצב הקיים וחותרת למציאת דרכים אפקטיביות חדשות ("מחוץ לקופסה") שימצו את פוטנציאל הארגון ויעלו את ביצועיו לרמה גבוהה יותר. המשמעות היא שמנהיגות לוקחת על עצמה את האחריות לביצוע השינויים המתחייבים מהמציאות המשתנה ורותמת את חברי הארגון לביצוע השינוי.

מקובל לבחון מנהיגות דרך שתי פרספקטיבות. האחת היא פרספקטיבת מאקרו העוסקת בראייה הכוללת של הארגון וסביבתו. על פי פרספקטיבה זו, האחריות להובלת הארגון למטרותיו מוטלת על מנהיגות המכונה מנהיגות אסטרטגית. השנייה היא פרספקטיבת מיקרו העוסקת בסגנון השפעתו האישית של העומד בראש הארגון על אנשים. האחריות להפעלת ההשפעה האישית הנדרשת מוטלת על מנהיגות המכונה מנהיגות בין אישית[79].

בין שתי הפרספקטיבות קיימת פרספקטיבת ביניים המגשרת בין פרספקטיבת המאקרו לפרספקטיבת המיקרו, מקשרת ביניהן ועוסקת בתָוך הארגוני, ובפרט במבנה הארגוני ובתהליכי העבודה שבאמצעותם הארגון אמור להגשים את

---

78. סעיפים א, ב בפרק זה והמבוא לסעיפים א, ב, ג בפרק 3 - מתארים על קצה המזלג מהי מנהיגות אדריכלית. הם מצוינים בפונט שונה כדי להבחין בינם לבין ניתוח עמדותיו, פעילותו ואישיותו של הרצל - שהגשים מנהיגות אדריכלית הלכה למעשה.

79. Yukl, G. (2006). *Leadership in organizations*. 6th edition. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

> זכויות היוצרים שמורות למאייר מאיר רונן ז"ל
באדיבות העיתון ג'רוזלם פוסט.

תכליתו. פרספקטיבה זו, המכונה בספרות meso, מוכרת פחות אך חיונית לצורך בניית היכולות המתחייבות לשם יישום תכלית הארגון. מכיוון שמדובר בהבניה ארגונית (structuring), דהיינו תכנון, בניה ושיפור של הארגון ויכולותיו, נכנה מנהיגות זו בשם מנהיגות אדריכלית[80]. מנהיגות אדריכלית אינה מצטמצמת למרחב הביניים של התווך הארגוני (פרספקטיבת ה-meso). מדובר במנהיגות ארגונית שלמה[81] המטפלת בראייה כוללת גם בפרספקטיבות המאקרו והמיקרו ובזיקות שבין שלוש הפרספקטיבות - כדי למצות את פוטנציאל הארגון ולהשביח את ערכו. כך למשל, מנהיגות אדריכלית בארגון היי-טק אמורה לעמוד במבחן של שלוש הפרספקטיבות: חזון ואסטרטגיה ברורים (בזכות המרכיב של מנהיגות אסטרטגית בפרספקטיבת המאקרו), יכולות בתחום הפיתוח והחדשנות (בזכות המרכיב של הבניה ארגונית בתחום ה-meso) ומחויבות והנעה של העובדים (בזכות המרכיב של מנהיגות בין-אישית בתחום המיקרו).

ב. הבהרה של מאפייני המנהיג

כדי להנהיג (להבדיל מלנהל) ולממש את פרספקטיבות המנהיגות שתיארנו, נדרשים מהמנהיג המאפיינים הבסיסיים הבאים:

- ***תחושת שליחות - נדרשת מעצם הגדרת המנהיגות כקריאת תיגר על המצב הקיים. בנוסף לכך, תחושת שליחות מתחייבת ממנהיגות אסטרטגית לצורך היכולת להציב חזון ולגבש אסטרטגיה להגשמתו.***
- ***נחישות - נדרשת (כמרכיב של חוסן נפשי) על מנת לדבוק בשינוי הנדרש חרף ההתנגדות הטבעית לשינוי והלחצים שהיא מפעילה על המנהיג.***
- ***כישורים מערכתיים - נדרשים עבור מנהיגות אדריכלית, העוסקת בתווך הארגוני שבין מאקרו למיקרו, לצורך הבנת המכלול הארגוני והיכולת לבנות מבנים ותהליכים מתאימים.***
- ***סמכות לא פורמלית - נדרשת עבור מנהיגות בין-אישית "מתמירה", לצורך***

80. Kollenscher, E., Ronen B., & Farjoun M. (2009). Architectural Leadership: *Building a value enhancing infrastructure*. Human Systems Management. 28, 35-45.

Kollenscher E., Eden D., Ronen B. and Farjoun M. (2017). Architectural Leadership: *The Neglected Core of Organizational Leadership*. European Management Review, 14, 247–264.

81. Kollenscher E., Popper M. and Ronen B. (2018). *Value-creating organizational leadership* Journal of Management & Organization, 24 (1): 19-39.

יכולת השפעה על אנשים ללא קשר לסמכותו הפורמלית של המנהל. סמכות פורמלית כשלעצמה אינה יכולה להניע אנשים לפעול מעל ומעבר להגדרת תפקידם.

- *יושרה – נדרשת למנהיגות בין אישית (כמרכיב משלים לחוסן נפשי), שכן בלעדיה המנהיג לא ייתפש כאמין וכמודל לחיקוי ויתקשה לרתום אנשים למשימות קשות.*
- *כישורי ניהול – יכולת ארגון וביצוע נדרשת הן למנהיגות אסטרטגית בהקשר ליישום האסטרטגיה והן למנהיגות אדריכלית בהקשר לבניית התשתית הארגונית. בלעדיה השפעת המנהיג תישאר בתחום התיאורטי ולא תתורגם לביצועים ארגוניים.*

הרצל ניחן בכל המאפיינים הללו החיוניים למנהיגות, כפי שיובהר להלן.

2. אישיותו של הרצל כמנהיג

מאפייני דמותו של הרצל כמנהיג

א. תחושת שליחות

הרצל הציב אתגר מרחיק לכת והתמסר בהתמדה להגשמתו גם נוכח סיכונים אישיים. הוא נתן דוגמה אישית, הקרין אופטימיות והעניק השראה. "הייתי למנהיג הציונים המדיניים, אף כי לא בקשתי לנפשי משמרת כבוד זו או אחרת"[82].

למען הציונות הקריב הרצל את חייו המקצועיים והפרטיים. כך למשל כתב: "הפרידה מבני ביתי הייתה הפעם קשה מאד. יכול הייתי להמשיך לשבת בביתי היפה עם ילדי היפים שנעוריהם הולכים וחולפים ולהתבונן מקרוב ברגעי הקסם של גידולם; והנה אני יוצא לנסיעה ארוכה כל כך, שאולי איננה חסרת סיכונים"[83]. הדברים מקבלים משמעות מיוחדת כשלוקחים בחשבון את הנסיבות המשפחתיות הרצופות משברים וחולי[84].

82. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997.
83. שם (הרצל, עניין היהודים). הקטע נכתב לפני הנסיעה ארצה.
84. אשתו של הרצל ז'ולי הייתה פגועה בנפשה מילדות, כנראה מסיבות תורשתיות, והרצל גילה זאת רק לאחר נישואיו. ניסיונותיו להציל את הנישואים כשלו ואת רוב חייו חי בנפרד מז'ולי וילדיו. הילדים גודלו על ידי מטפלות ובתקופות משמעותיות בילו במחיצתו רק כחצי שעה ביום. הם נתייתמו מאמם בגיל צעיר יחסית ומצבם הנפשי הידרדר.

קורות חיי הילדים האומללים הביכו את התנועה הציונית. ואולם, גם כמה מגדולי המנהיגים בהיסטוריה שלנו סבלו מגורל דומה, בראשם משה רבנו שבניו לא הלכו בדרכו. גם הרמח"ל וכל משפחתו מתו במגיפה כשהיה בן ארבעים[85], אך מאומה לא נגרע מערכו. אין ספק כי מסירותו של המנהיג לקידום ענייני עמו והקרבת היקר לו ביותר באה על חשבון משפחתו ואין להסיק מגורל הילדים על האדם ופועלו.

למען הציונות הקריב הרצל את כספו. הוא נשא ברוב ההוצאות הכספיות של מסעותיו ומימן את העיתון הציוני שיסד, "די וולט". "יש יהודים המתפרנסים מן היהדות ויש כאלה החיים למען היהדות"[86], כתב. "מוכרח אני לעבוד עבודת פרך כדי לכסות את צרכי... הציונות עולה לי כסף... בשביל 'די וולט', הקונגרס והבנק עלי לתת כסף פעם אחר פעם... אסור לי להתמוטט!"[87]. "תנועה זו עשתה אותי זקן, עייף ועני"[88]. ואכן, הרצל ירד מנכסיו וכשהלך לעולמו הותיר את משפחתו חסרת אמצעים ותלויה בתרומות ובסיוע של חבריו.

מסירותו לציונות הייתה מוחלטת. מעניין לציין כי משמעות המלה הרצל בעברית - הלב - תואמת את דרכו: התמסרות לייסוד הציונות בכל ליבו. לדבריו, "כאדם וכסופר יש בי והיו בי פגמים כה רבים... ואילו בעניין הציוני הייתי טהור לב וחופשי מכל אנוכיות"[89]. "כבר ימים ושבועות היא (כתיבת "מדינת היהודים") ממלאת אותי כולי עד אובדן חושים. מלווה אותי לכל מקום, מרחפת מעל ראשי מעל לשיחותיי הרגילות, מציצה מעבר לשכמי אל עבודת העיתונאי שלי, המצחיקה בקטנותה, טורדת אותי ומשכרת אותי"[90]. "כתבתי בהליכה, בעמידה, בשכיבה, ברחוב, בעת האכילה, בלילה כשהדברים עקרו אותי מהשינה... העניין ממלא אותי כל כך, שאני תולה בו הכול, כאוהב אהובתו"[91].

---

85. הרב אורי שרקי, הרצל והציונות, סיכום שיעור שהועבר בכ' בתמוז תשס"ב, אתר שיעוריו וכתביו של הרב אורי שרקי (http://ravsharki.org/content/view/1573/629).
86. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א, ספר שני, עמ' 285.
87. שם (הרצל, עניין היהודים), נכתב ב- 8.11.1899.
88. שם (הרצל, עניין היהודים), נכתב ב- 2.5.1901.
89. שם (הרצל, עניין היהודים), נכתב ב- 24.1.02.
90. שם (הרצל, עניין היהודים), כרך א, ספר ראשון, עמ' 55.
91. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, עמ' 70.

ב. יושרה ונחישות

הרצל גילה חוסן נפשי בהתמודדות עם הקשיים הרבים שנתגלו בהגשמת שליחותו. החוסן הנפשי שלו התבטא הן ביושרה ציבורית ואישית והן בנחישות.

הרצל דבק באמת הפנימית שלו ולא חשש לנקוט בעמדות לא מקובלות שלא זכו לגיבוי מצד גבירים ומנהיגים. כך למשל, למרות שהאסטרטגיה הראשונית הייתה מבוססת על עשירי היהודים והספר "מדינת היהודים" נכתב במקור כ"נאום לרוטשילדים", הרצל לא נרתע מההתנגדותם של העשירים לתכניתו. "אתם רבותי עשירים דייכם כדי לתמוך בתכנית שלי; אין אתם עשירים דייכם כדי לעכב אותה. וזאת בשל סיבה פשוטה להפליא: אינני עומד למכירה"[92].

הרצל היה נחוש ולא נשבר נוכח הביקורת הציבורית הקשה שספגה תכניתו. הביקורת באה מצד רבנים בערי אירופה שראו בתכנית כפירה בהשגחה והטיפו להמתין לגאולה משמים. הרצל ספג התנגדות גם מאנשי רוח שלגלגו עליו ועל תכניתו, לרבות אחד העם וכן ביאליק וסוקולוב שחזרו בהם בשלב מאוחר יותר. לביקורת הצטרפו רפורמים, חילונים, תומכי תנועות מהפכניות ואפילו מקורביו של הרצל, שהיו בהם שחששו כי איבד את שפיות דעתו. הרצל עמד בלחץ בקור רוח. ביומנו כתב: "ברור שמי שנכנס לעול הזה צריך לצפות שהפרחחים ירדפו אחריו בתחילה. יש גם פרחחים רמי מעלה"[93].

גם בפעילותו הדיפלומטית נתקל הרצל במכשולים קשים שהיו מביאים אדם רגיל לכלל ייאוש, אך תמיד ידע להכיר בדרכים שנחסמו ולפתח כיווני פעולה חדשים. ברמה האישית, לא נרתע הרצל מנטילת סיכונים; הוא ביקר בווילנה חרף אזהרות חמורות לביטחונו האישי בעקבות אי השקט ששרר אחרי פרעות קישינב. הוא העז לייסד בכספו את השבועון "די וולט" חרף הסיכון הכספי (שאכן התממש) והסכנה שיפוטר מהעיתון שבו הועסק כשכיר ושהיה מקור פרנסתו.

92. שם (הרצל, עניין היהודים), כרך א, ספר ראשון, עמ' 158.
93. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א, ספר שני, עמ' 276.

ג. כישורים מערכתיים

הרצל ידע לנתח את המצב ולהבין את המציאות, לזהות את המגמות בעודן באִבָּן, לגבש תמונה כוללנית של מצבו של עם ישראל ולהסיק את המסקנות המעשיות המתחייבות מכך. את ההבנה המערכתית הזו ידע לתרגם לבנייה של כלים ארגוניים שיאפשרו לעם ישראל להיחלץ מהסכנות האורבות לו. יתירה מזאת, הרצל הבין את ההשפעה הנודעת למבנים ולתהליכים ממוסדים על דפוסי התנהגות וראה במוסדות הציוניים שבנה אמצעי חינוכי להכשרת מנהיגי העם לקראת חיים עצמאיים (ראו פירוט המוסדות שבנה בפרק "הרצל כמנהיג אדריכל").

ד. סמכות לא פורמלית

הרצל הוכיח יכולות בין אישיות ויכולות חברתיות מרשימות. הוא לא תבע להנהיג, והציות לו לא היה שאלה של משמעת. נשמעו לו מפני ש"הניגון" שלו הביע את הגעגועים של העם[94]. בכוח הדוגמה האישית, האמון שיצר וכושר השכנוע המרשים שלו הצליח הרצל לרתום המונים לפעול להגשמת הציונות (ראו פירוט של יכולותיו בפרק "הרצל כמנהיג בין-אישי").

ה. כישורי ניהול

הרצל ניחן בכושר ארגון שאִפשר לו לא להיות מוגבל להשפעה על אנשים גרידא, אלא גם לתרגם את רעיונותיו למציאות. הוא ידע כיצד לנהל משא ומתן תועלתני, לייסד ולהפעיל את הארגונים שתכנן, לבחור אנשים ראויים, להציב בפניהם יעדים ולהאציל להם סמכויות.

הרצל היה משפטן בהשכלתו, עיתונאי במקצועו ומחזאי בתחביבו. רקע זה הקנה לו שלוש זוויות ראייה שונות על המציאות ואִפשר לו לשלב כמה יכולות לצורך קידום יעדי הציונות. הוא שילב יכולת ניתוח של משפטן - שסייעה לו בהצבת החזון, בגיבוש האסטרטגיה ובתכנון האדריכלי של מוסדות הציונות - עם יכולת דיווח והשפעה של עיתונאי ומיומנות של מחזאי לגבש עלילה מתחילתה ועד סופה - שסייעו לו בהשפעה בין אישית על אנשים וברתימת בית ישראל למימוש החזון.

94. זאב ז'בוטינסקי, חדשות היום, כ' תמוז, תרצ"ד, 1934.

3. מנהיגותו הארגונית של הרצל ודרך הגשמתה

הרצל עונה באישיותו ובפועלו על הדרישות ששלוש הפרספקטיבות של מנהיגות ארגונית שלמה מציבות, ברוח הגישה של מנהיגות אדריכלית.

נעמוד להלן על כל אחת מהן.

א. הרצל כמנהיג אסטרטגי (מרכיב המאקרו של מנהיגות אדריכלית)

ללא הצבת מטרה ברורה בפניו, לא יוכל ארגון לממש את תכליתו, שהרי אם אינו יודע לאן ברצונו להגיע איך ידע שהגיע לשם? לפיכך, הצעד הראשון של מנהיגות אסטרטגית הוא הצבת חזון: תמונת הארגון כפי שהוא שואף לראות את עצמו בעתיד. החזון אמור לא רק להתוות כיוון ולשמש כמעין "כוכב צפון", אלא גם להלהיב את חברי הארגון ולהניעם לפעולה. משגובש החזון, הצעד השני הוא תכנון דרכי פעולה למימוש החזון: אסטרטגיית הארגון. לאחר מכן בא תורו של מימוש התכנית האסטרטגית הלכה למעשה.

1. הצבת חזון:
הקמת מקלט בטוח לעם ישראל בארץ ישראל – המדינה היהודית

למרות שהרצל היה נטוע היטב בנבכי המדיניות וידע לנצל הזדמנויות וליישם בפועל את מטרותיו - הוא מכונה, ולא בכדי, "חוזה מדינה". הרצל המעשי היה גם חולם וחוזה. הדבר בא לידי ביטוי בהתוויות הדרך לציונות המדינית בספרו "מדינת היהודים" ובעיקר בהתוויית הדרך לבניין הארץ בספרו "אלטנוילנד".

בניגוד למתבוללים, רפורמים וגם לא מעט רבנים שראו ביהדות דת ולא עם, ראה הרצל ביהודים עם. ליהודים של ימיו, כתב הרצל, "אין שאיפות לוהטות יותר מאשר להיות בלתי נראים בין העמים... הם יותר אנגלים מהאנגלים, יותר גאלים מן הצרפתים, יותר גרמנים מן הגרמנים. רק הציונים ידידי, רוצים להיות יהודים יהודיים!"[95].

95. תיאודור הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך ה, עמ' 278.

הרצל הבין שהכוח המניע המרכזי להקמת מדינה טמון ב"רעיון הלאומי", דהיינו בחזון הלאומי. "הרעיון הלאומי" חשוב יותר מאשר מנגנונים שלטוניים, נכסים פיזיים ואפילו כוח צבאי; בלעדיו לא תיווצר נאמנות למדינה הנבנית ולא תהיה נכונות לפעול למענה; "אין איש שהוא חזק או עשיר דיו להניע עם"... "רק בכוחו של רעיון לעשות זאת". ככל שהשגת המטרה קשה יותר כך גדלה חשיבותו של הרעיון. "תפוח צריך להיות מונח על השולחן כדי שלא ייפול, אבל הארץ מרחפת בחלל"[96]. הפעולות המעשיות צריכות לבוא רק אחרי שהרעיונות ייספגו. "חלום ומעשה אינם שונים כל כך כפי שנוטים לחשוב, כי כל מעשי בני האדם בחלום יסודם וגם אחריתם חלום הוא"[97]. "בדגל נוהגים בני אדם לאשר רוצים, ואפילו לארץ היעודה. למען דגל הם חיים ומתים; זהו הדבר היחיד אשר למענו מוכנים הם למות בהמוניהם, אם מחנכים אותם לכך"[98]. בתום הקונגרס הציוני הראשון בבאזל כתב הרצל ביומנו: "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים. אם אומר זאת היום, יענה לי צחוק כללי. אולי בעוד חמש שנים, ובוודאי בעוד חמישים שנה, יודו בכך כולם"[99]. בחלוף חמישים שנה בדיוק התקבלה החלטת עצרת האו"ם על הקמת מדינת ישראל.

הרצל ניחן בראיית הנולד. חזונו כלל שתי תובנות מרכזיות. הראשונה היא הצורך לחסל את הגולה ולמצוא ליהודים מקלט **על פי משפט העמים,** והשנייה היא עיצוב המקלט כמדינת מופת.

חיסול הגולה

הרצל חש כי יהדות אירופה נמצאת בסכנה חמורה ביותר בטווח הקצר, שכן אש השנאה הקדומה ליהודים עתידה להתלקח ולהתפשט שוב בהיקף עצום. הוא הבין במועד כי שום כוח לא יעצור את השריפה שתכלה את יהדות אירופה. לדבריו, "שוויון הזכויות כתוב בספר החוקים, אבל הוא בטל ומבוטל הלכה למעשה". "העמים שבתוכם יושבים יהודים הינם -

96. תיאודור הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997. כרך 2, עמ' 24.
97. תיאודור הרצל, אלטנוילנד, תרגום מגרמנית: שמואל שניצר, הוצאת חיפה, 1961.
98. תיאודור הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך א עמ' 11.
99. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א ספר 5, עמ' 482.

כולם כאחד, במבויש או שלא במבויש - אנטישמים"[100]... "ככל שתשתהה האנטישמיות יותר, כן תפרוץ בהכרח ביתר זעף"[101]... "כולנו נצטרך שוב לענוד את הטלאי הצהוב"[102]. "כלום יגרשונו? כלום ירצחונו? אני משער את כל הצורות הללו ועוד אחרות"[103]... "יגרשו אותנו מן הארצות הללו וירצחו אותנו בארצות שנימלט אליהן"[104].

במכתב ליהודי הונגרי כתב הרצל ב-1903: "אין אני מספסר באסון, אבל הוא יבוא גם על היהודים ההונגרים בצורה ברוטאלית ויותר שיאחר לבוא יותר חמור יהיה... יותר פראית תהא צורתו. אין הצלה מפניו"[105].

כדי לקדם את הקטסטרופה נדרשת הצלה מהירה, ולכן חש הרצל דחיפות עצומה בפעילותו והיה מוכן לבחון הצעות בעייתיות כפתח להצעות טובות יותר. זהו הרקע לתכנית אוגנדה, שעל פי נאום הפתיחה שלו בקונגרס השישי, "חסר לה אפילו הערך ההיסטורי, הרומנטי, הדתי והציוני, שגלום בחצי האי סיני". הסכנה המוחשית ליהודי אירופה בערה בעצמותיו של הרצל והיא שהשפיעה, יותר מכל דבר אחר, על גישתו ועל מעשיו. הרצל היה אם כן המנהיג הראשון שחזה את השואה. שאר המנהיגים הציונים, למעט ז'בוטינסקי[106], לא ראו את הנולד אפילו בסוף שנות השלושים[107].

אופייה של המדינה היהודית

הרצל ראה את המדינה היהודית כמדינה מפותחת וכמרכז כלכלי ותרבותי שיהווה מוקד משיכה ליהודי העולם. בניגוד לחזון הכללי-ההיולי, חסר הצורה הממשית, של חובבי ציון וכל החותרים לגאולה שקדמו לו, ידע הרצל "לסייר בשבילי החזון" ולתרגם אותו לתמונה ברורה ומוחשית. ספרו

100. תיאודור הרצל, מדינת היהודים, עמ' 18.
101. שם (הרצל, מדינת היהודים), עמ' 10.
102. תיאודור הרצל, אלטנוילנד, עמ' 23.
103. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א ספר 5,עמ' 129.
104. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, 13 ביוני 1895.
105. הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך ה', עמ' 266.
106. גם כשהגיעו הידיעות על השואה (1942-1941), המנהיגות הציונית לא הסיקה את המסקנות המתחייבות ולא הקדישה לנושא את הקדימות הראויה. החריג היחיד, שהטמיע את תחושותיו והבנתו של הרצל בעניין השואה הקְרֵבה, היה זאב ז'בוטינסקי שכבר ב-1933 קרא "יהודים, חסלו את הגלות, וָלא, הגלות תחסל אתכם" (משה בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, הוצאת דפוסים, 1972, עמוד 28). שלא במקרה הוא גם זה שהמשיך את דרכו של הרצל, דהיינו את 'הציונות המדינית'.
107. המשורר אורי צבי גרינברג חזה כבר בשנת 1923 את מוראות השואה ותיאר אותם בפואמה הנבואית 'במלכות הצלב'.

"מדינת היהודים"[108] מתאר את המדינה כמכונה מרובת גלגלים המותאמת ליעודה. ספרו "אלטנוילנד" מתאר כיצד יתממש החזון בתום 20 שנה מקבלת הצ'רטר שאותו חתר להשיג. הספר רווי רעיונות ברי-ביצוע לפיתוח הארץ תוך שימוש בטכנולוגיות מתקדמות (ראו בשער השלישי). הרצל הדגיש את חשיבות היזמה הפרטית, "שהרי כל הרווחה החומרית הושגה על ידי יזמים"[109]. הוא האמין בקיומה של "רוח יזמה יהודית" שתמשוך את היהודים ארצה ותאפשר להם לממש את חלומותיהם ולהפוך את המדינה היהודית לארץ מופת שתבלוט בתגליותיה ובהישגיה. באשר לשפת המדינה היהודית, תחילה חשב הרצל שכל אחד ימשיך לדבר בשפתו. כששמע על פעילותו של אליעזר בן יהודה בנושא החייאת השפה העברית, חזר בו והודיע פומבית במכתב לעיתון "המגיד" כי שפת המדינה תהיה עברית.

2. תכנון האסטרטגיה למימוש החזון: הציונות המדינית

תמצית האסטרטגיה של הרצל מגולמת בדבריו הבאים: "התיישבות בקנה מידה גדול שאנו שואפים אליה אינה אפשרית אלא בתור התיישבות שחוסה בצילה של הגנה עצמית משלה ושיש לה אוטונומיה"[110]. האסטרטגיה של הרצל מייחדת אותו מכל קודמיו; לדבריו "השאלה היא שאלת הדרך". הרעיון של מדינת יהודים בארץ ישראל עבר לאורך הדורות ונזכיר כאן רק חלק מהוגיו במחצית השנייה של המאה ה-19 (הרשימה השלמה כלולה בשער השלישי): הרב יהודה אלקלעי, שהיה הראשון שהבין כי דרושה עלייה המונית מאורגנת, הרב צבי קלישר שכתב את הספר "דרישת ציון", יהודה לייב פינסקר שכתב את "אוטואמנציפציה", והרב שמואל מוהליבר שייסד בשנת 1882 את תנועת חובבי ציון.

חרף תרומתם החשובה, קודמיו של הרצל לא הצביעו על דרך מדינית כיצד לממש את הרעיון של מדינה יהודית. לעומתם, הגדיר הרצל את הציונות המדינית שהאסטרטגיה שלה ממוקדת בעלייה ובהתיישבות בארץ ישראל, אשר חייבות להיות מעוגנות בשלושה יסודות[111]:

108. תיאודור הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי בשיתוף מערכת כתבי הרצל והספרייה הציונית, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978.

109. הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978, עמ' 13.

110. תיאודור הרצל, ציונות, הוצאה מדינית, 1937, עמוד 56.

111. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003, עמ' 98-101; בנציון נתניהו, הרצל - תופעה מלכותית ונבואית, האומה, גיליון 173, סתיו תשס"ט, 2008.

- **ריבונות מדינית על ארץ ישראל:**

ריבונות מדינית, דהיינו קבלת זכות לעצמאות לפי משפט העמים. זכות זו תגבר על כל זכות אחרת שתושבי הארץ הערביים, הממשלה התורכית, או אחרים עלולים לדרוש.

לאחר שהובהר כי אין סיכוי לקבל מתורכיה ריבונות מדינית, הציג הרצל (כפי שיצוין להלן) דרישה מתונה יותר לאוטונומיה מדינית, כקרש קפיצה נוח לריבונות מדינית שתתממש בבוא יום התפרקותה של האימפריה העות'מנית. הפירוש המעשי של דרישה זו היה התיישבות בכוח צ'רטר שיכלול זכויות שלטון, לרבות גביית מסים, הגנה צבאית, חוקי מכס וגבולות, וחוקי קרקע. הצ'רטר נוסח לפי חוקי ההתיישבות של המדינות הקולוניאליות הן עבור חצי האי סיני והן עבור אוגנדה.

- **ערבויות מדיניות בין-לאומיות:**

קבלת ערבויות של מדינות נוספות לקיום הצ'רטר אשר אמורות למנוע מהממשלה (או מהגוף) שהעניקה את הצ'רטר לחזור בה באופן רשמי. כך למשל, אלמלא אושר המנדט הבריטי על ידי 52 האומות של חבר הלאומים, יש מקום לסברה שבריטניה הייתה חוזרת בה מהתחייבויותיה בכתב המנדט, כחלק ממדיניותה הפרו-ערבית. מדיניות זו באה למשל לידי ביטוי כבר ב-1921 במינויו של חאג' אמין אל-חוסייני - מנהיג הפוגרומים של 1921-1920 - למופתי של ירושלים ובספר הלבן של 1939 שגזרותיו סותרות את מחויבות בריטניה להקים בית לאומי לעם היהודי.

- **כוח מזוין של המתיישבים:**

כוח עצמאי מזוין של המתיישבים היהודים שנועד להגן על הישוב העברי ולמנוע התפרצויות אלימות נגדו.

הריבונות והערבויות נועדו להוות בסיס להקמת המדינה שתתממש כאשר תתרחש הזדמנות היסטורית מתאימה. הרצל לא ניסח את היסודות הללו כתיאוריה מנותקת מהמציאות, אלא חיבר אותם לנסיבות הבינלאומיות ופעל למימושם. הוא צפה את קריסת האימפריה העותומאנית וחלוקתה. ב-1896 הוא כתב: "קיצה של תורכיה, כיום אין להטיל בו ספק,

והוא בשבילנו הרגע הקריטי"[112]; והוסיף: "חלוקתה של תורכיה פירושה מלחמת עולם"[113]. הרצל הבין את חשיבותה הגיאו-אסטרטגית של ארץ ישראל וחשש שאם הציונות לא תשיג את יעדיה היא עלולה לאחר את המועד[114]. לכן הסיק שצריך לקבל את הצ'רטר לפני שחלוקת תורכיה תצא לפועל. על סמך מגעים אינטנסיביים עם ממשלת תורכיה האמין הרצל שהדבר אפשרי, אך הוא לא הצליח לגייס מהעם היהודי את כספי ההלוואה הגדולה שדרש הסולטן התורכי בתמורה. במקום לִמְנות את מספר העיזים במשקי האיכרים בארץ בגישת הציונות המעשית, פעל הרצל לקבל את הסכמת המעצמות כדי שברגע המכריע יוכל העם היהודי לקבל את ארץ ישראל, כפי שאכן קרה. הרצל ידע כי "ביחסים הבין-לאומיים אין לא צדק ולא אנושיות"[115]. לפיכך, כשהציג את תוכניתו המדינית בפני נציגי כל אחת מהמעצמות לא פעל כשתדלן, אלא כמי שיש ביכולתו לממש במסגרת הצ'רטר מטרה שחשובה גם לאותה מעצמה.

3. ההליכה נגד הזרם: ההתנגדות מבית להרצל ולדרכו

האסטרטגיה של הרצל לא הייתה מובנת מאליה כלל וכלל, ושלושת מרכיביה יצרו מחלוקות קשות. ארבעה זרמים מרכזיים בעולם היהודי התנגדו נחרצות לציונות המדינית של הרצל ולחתירתו לעליית הצלה של המוני יהודים לארץ ישראל. שניים מהם היו אנטי-ציוניים ושניים ציוניים:

- תנועת ה"בונד" היתה חילונית, סוציאליסטית ואנטי-ציונית, ודגלה בהמשך ישיבת היהודים בארצות מושבם.
- היהדות החרדית (ברובה הגדול) ראתה בציונות כפירה בהלכה וניסיון פסול לקרב את הגאולה בידי אדם.
- "הציונות הרוחנית", בראשות אחד העם, שאפה להעלות ארצה אך ורק את אותם היהודים שיוכלו להקים ולקיים בה מרכז רוחני (ולא להעלות את כלל עם ישראל).

112. הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך א עמ' 26.
113. תיאודור הרצל, ציונות, הוצאה מדינית, 1937, עמ' 65.
114. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997. כרך א ספר 5, עמ' 198.
115. שם (הרצל, עניין היהודים), כרך א, ספר שני, עמ' 264.

◄ הציונות המעשית, הסוציאליסטית התמקדה ב"עבודת ההווה" בבחינת "עוד דונם ועוד עז". היא חתרה לרכז בארץ חניכי תנועות נוער חלוציות, אשר קיבלו חינוך סוציאליסטי ומתאימים לדמות "היהודי החדש", ה"צבר" הישראלי-חלוצי המנותק משורשיו הגלותיים-יהודיים.

מתנגדיו של הרצל בקרב התנועה הציונית לא הבינו את החשיבות המכרעת של הכרה מדינית וגם לא של כוח צבאי. הם האמינו כי הצירוף הפשוט של יהודי ליהודי ודונם לדונם יוביל לבית הלאומי. הם התעלמו מכך שהתורכים ששלטו בארץ התנגדו לציונות ויכלו בנקל לבטל בכל עת את הפעילות בשטח בהיותה נטולת הכרה בין-לאומית. בתמימותם חשבו מתנגדים אלה שהסתננות שקטה ואטית של מאות אלפי יהודים לארץ לא תמשוך את תשומת לבם של הערבים או של התורכים, ושכך ניתן יהיה להגיע לרוב בארץ ורק אז לדרוש זכויות[116]. הרצל התנגד להשקפה זו שראה בה גישה של בת-היענה, שכן היה ברור לו שתנועת הגירה של יהודים תמשוך תשומת לב ותעורר התנגדות אשר תגרום להפסקת העלייה. ואכן, כבר באוגוסט 1882, לאחר עליית 3,000 יהודים במסגרת העלייה הראשונה, הגבילו התורכים את עלייתם של יהודים ארצה. הרצל היה מודע לנוכחותם של ערבים בארץ וצפה שיתנגדו לעלייה היהודית למרות שתוביל לפיתוח הארץ הריקה, הענייה והמוזנחת. לכן טען כי אווילי להקים בית מבלי שתובטח הקרקע שלו תחילה, שאם לא כן, יבוא בעל הבית ויהרוס את הבניין או יגרש אותנו מתוכו. והרי כל הגלות היהודית רצופה בתופעה של ניסיונות להשתרש במקומות שונים ללא רישיון של בעל הבית, ואסור לחזור על אותה טעות מתוך מחשבה שכביכול אין ברירה. **ללא הבטחת זכות ההתיישבות יסתיים ניסיון החדירה בכישלון**[117].

הרצל שהותקף כהוזה היה אפוא דווקא מדינאי שרגליו נטועות בקרקע המציאות. לעומת זאת, מחליפיו בראשות ההסתדרות הציונית שקעו בהזיות כי העולם ובעיית היהודים באירופה ימתינו להם עד שיסיימו את מפעלם, ולכן הסתפקו ב"עבודת ההווה". במשך שמונה שנים מיום

116. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.
117. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.

פטירתו של הרצל הם המשיכו להילחם במצדדיו של הרצל עד שהדיחו אותם מהגה השלטון בהסתדרות הציונית; בנורדאו ובזנגוויל הם נלחמו עד יומם האחרון[118]. באופן אירוני, למרות שההיסטוריה הוכיחה את צדקתו של הרצל, דווקא מחליפיו זכו לקטוף את פירות עבודתו. שהרי הכרזת בלפור והחלטת חבר הלאומים על המנדט הבריטי שיממש אותה, התבססו על התשתית שהניח. מחליפיו לא הפנימו את האסטרטגיה שלו ולא נהגו לפיה, אלא דבקו ב"ציונות המעשית" כחזות הכול. במשך עשרים שנה, מאישור המנדט בשנת 1922 ועד 1942 והגעת הידיעות הראשונות על השואה, לא הייתה כל פעילות מדינית מטעם ראשי התנועה הציונית במטרה מוצהרת להקים את מדינת ישראל. מחליפיו של הרצל חששו להגדיר כך את מטרת הציונות ובוודאי שלא דרשו זאת (ולכן הוקמה ההסתדרות הציונית החדשה על ידי ז'בוטינסקי בשנת 1935[119]). הם גם לא הבינו את הצורך בכוח מגן וראו בכך מיליטריזם ופאשיזם מגונים. כך למשל, הם צפו באדישות בפירוק הגדודים העבריים בתום מלחמת העולם הראשונה ולא בנו עבור הישוב במועד כוח מגן ראוי לשמו המצויד כנדרש.

4. יישום האסטרטגיה

לאחר שגיבש את המטרה ואת האסטרטגיה להשגתה, התמקד הרצל ביישומה של אסטרטגיה זו, בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה". כדי לגייס תמיכה בקרב היהודים, פנה הרצל תחילה לגבירים. משהתאכזב מהברון הירש ומהברון רוטשילד, שלא ניאותו להקצות מכספם לטובת הציונות, פנה לעם עצמו באמצעות ספרו "מדינת היהודים". ואכן, בשלבים הראשונים הגיעה התמיכה הפנימית העיקרית דווקא מהמוני העם, בעוד שרבים ממנהיגיו התייחסו להרצל בביטול ובזלזול ורק כעבור זמן הכירו במנהיגותו. יישום האסטרטגיה התבסס אפוא במידה רבה מאוד על אישיותו של הרצל וגם על כספו. כדבריו ב-25.4.1899, "מעולם לא בוצעה משימה גדולה בפחות אמצעים מתאימים"[120].

118. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003, עמ' 86.
119. בקונגרס הציוני ה-17 (1931) דרש ז'בוטינסקי להכריז על הקמת המדינה היהודית בארץ ישראל כמטרת הציונות. מאחר שדוגלי הציונות המעשית התנגדו לכך, קרע ז'בוטינסקי את כרטיס הציר שלו לאות מחאה ובהמשך הקים את ההסתדרות הציונית החדשה שעל דגלה חרת את חזון הקמת מדינת ישראל.
120. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997.

בשלבים הראשונים של פעילותו המדינית לקבלת צ'רטר מתורכיה, ניסה הרצל לקבל את תמיכתה של גרמניה למהלך זה. משהבין שהסולטאן לא ייתן צ'רטר כזה, העביר את מוקד פעילותו לזירה הבריטית. מאמצים משניים היו גם מול רוסיה, איטליה והוותיקן (מול האפיפיור). המשא ומתן מול ממשלת בריטניה הניב את ניסוח הצ'רטר עבור התיישבות יהודית באוגנדה שלא יצאה לפועל, אך הנוסח שימש כבסיס לכתב המנדט הבריטי בארץ ישראל. בצ'רטר זה טיפלו בבוא היום אותם אישים בריטיים שעבדו קודם לכן מול הרצל בנושא אוגנדה. יתירה מזאת, הפעילות המדינית שניהל הרצל מול ממשלות באירופה הכשירה את הקרקע לתמיכתן בכתב המנדט הבריטי במסגרת חבר הלאומים. בד בבד, פעילותו של הרצל במסגרת הקונגרסים הציוניים, כתביו ונאומיו הפיחו ביהודים רבים רצון לתחייה לאומית בארץ ישראל.

ב. הרצל כמנהיג אדריכל (מרכיב ה-meso של מנהיגות אדריכלית)

גיבוש אסטרטגיה נכונה אינו מספיק. נדרש לבנות כלים ויכולות שיאפשרו לארגון לממש את האסטרטגיה. בדומה לאדריכל - המעצב את המבנה כך שיתאים לסביבה ולצורכי הדיירים - המנהיג האדריכל מעצב את הארגון כך שיוכל להגשים את מטרתו. לשם כך, עליו להתמקד בבניית תשתית של כלים ויכולות שתאפשר תפקוד מיטבי של הארגון. בפרט עליו להתרכז בבניית ושיפור תהליכי הליבה שעליהן מתבססת אסטרטגיית הארגון.

הרצל היה היזם, האדריכל והבנאי של כלים ויכולות אלה. הוא ניסח את תפקידם בספרו "מדינת היהודים", ועשה בהם שימוש באופן שיטתי ובפיקוח אישי. הרצל אף ראה עצמו כאדריכל. לדבריו, "אינני אדריכל של מגדלים פורחים באוויר. אני בונה בית מוחשי מחומרים; אתם יכולים לראות אותם, ליטול אותם בידכם, לבדוק אותם. הנה התכנית..."[121]. במקום אחר, הרצל הוסיף כי "האמנות המדברת אלי עתה יותר מכל היא האדריכלות"[122]. להבדיל מהתכנים של האסטרטגיה שגיבש הרצל כמנהיג

121. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א ספר ראשון, עמ' 102.
122. שם (הרצל, עניין היהודים), עמ' 528.

אסטרטגי, נבחן להלן את התהליכים שבנה כמנהיג אדריכל, אשר נועדו לממש את התכנים הללו. לדבריו, "אנחנו חייבים ליצור בעצמנו את המכשירים (האמצעים) שאנו זקוקים להם"[123]. מדובר בשמונה תהליכים המכסים את כל תחומי הפעילות המדינית והארגונית, ומסודרים מהכלל (תהליכים בתחומי החזון, האסטרטגיה והסביבה הבינלאומית) אל הפרט (תהליכים בתחומי הבניית התנועה הציונית).

1. תהליך גיבוש החזון

תהליך גיבוש החזון החל בכתיבת הספר "מדינת היהודים" (שפורסם ב-1896), אשר דן בצורך בהקמת המדינה ובאופן הקמתה, ונמשך בספר "אלטנוילנד" (שפורסם ב-1902) שדן בדמותה של המדינה שתקום. החידוש בחזון הוא הצורך להוציא את היהודים מהגולה ופסילת המגמה של אמנציפציה, או התבוללות, כפתרון לבעיית היהודים. הרצל הראה שהבעיה נמצאת במישור הלאומי ולכן יש לה רק פתרון מדיני. "אתה רוצה מושבה (יישוב יהודי שאינו ריבוני), אני רוצה ליצור מדינה (יהודית ועצמאית)" אמר הרצל לרוטשילד[124]. זה היה גם מקור המחלוקת שלו עם הציוניים המעשיים, שהסתפקו במטרות קצרות טווח. החזון באשר לדמותה של ישראל מומש באופן חלקי בלבד. גם בחלוף מעל 110 שנה מפטירתו של חוזה המדינה, עדיין יכולה "אלטנוילנד" לשמש מצע לחברה הישראלית אשר רחוקה עדיין מחברת המופת שאותה תיאר הרצל[125].

2. תהליך ניהול אסטרטגי

התהליך החל בניסיון ליצירת בסיס כוח כתנאי ליישום האסטרטגיה. לאחר כישלון פנייתו לעשירי היהודים, הפנה הרצל את מאמציו לעם היהודי הרחב באמצעות פרסום תכניתו המדינית וכינוס קונגרסים ציוניים. מצויד בתמיכה שקיבל בקונגרסים ובמנגנונים שייסד, יכול היה הרצל לנהל את מגעיו המדיניים מול שועי העולם כמנהיג היהודים וכמי שביכולתו לממש את התכניות שהוא מציע.

123. הרצל, כמו רובינזון קרוזו, בפני עם ועולם, כרך א', עמ' 223-224, יולי 1898.
124. שם, כרך א, ספר שלישי, עמ' 368.
125. חני זיו ויואב גלבר, הרצל עכשיו, הוצאת על ישראל, 2005.

3. ניהול היחסים עם הסביבה היהודית והבין-לאומית

המשא ומתן המדיני עם כל אחת מהמעצמות היה מבוסס על זיהוי האינטרסים של המעצמה במזרח התיכון ועל גיבוש הצעה שיכולה לקסום לה, לעתים תוך ניצול האנטישמיות והרצון להיפטר מהיהודים. כדי לאפשר תקשורת שוטפת עם העולם היהודי, לא הסתפק הרצל בייזום הקונגרסים הציוניים, שיצרו תהודה רבה, ובשני ספריו שתורגמו לשפות רבות, אלא ייסד את העיתון "די וולט" ('העולם' - שבועון ששימש כביטאון התנועה הציונית) והיה כותב המאמרים העיקרי בו.

במשך כל פעילותו השתדל הרצל לקרב לציונות את כל מגזרי העם, לרבות החרדים, ולהדגיש את המכנה המשותף של עם ישראל.

4. בניית הפעילות הציונית וארגונה

- מיסוד תהליך הבחירה של נציגים לקונגרס הציוני בתור הפרלמנט של העם היהודי, קיום בחירות ישירות וחשאיות אחת לשנתיים כשכל מדינה היא אזור בחירה, מתן זכות בחירה לכל מתפקד לתנועה הציונית (שכונה 'שוקל שקל').
- בניית תהליכי הניהול הכספי של התנועה הציונית ורכישת קרקעות הלאום באמצעות מוסדות שיפורטו בהמשך.
- ניהול מסע שיווקי: בתחילת פעילותו נאלץ הרצל להתמודד עם מציאות שיווקית בלתי אפשרית: המוצר נחות (ארץ ישראל שוממת), השוק מת (קהל היעד אינו מעוניין לצאת מאירופה) והמתחרים חזקים (אמריקה מושכת מהגרים). על אף זאת, הצליח הרצל לשווק את הרעיון (המוצר), בין השאר בזכות: גיבוש "מדינת היהודים" כמותג עם סמל ייצוגי (דמותו המזוקנת והמרשימה), סיסמה ("אם תרצו אין זו אגדה"), לוגו (דגל כחול לבן)[126], דיוור ללקוחות (ספריו, העיתון "די וולט"), כנסים בין-לאומיים שנתיים, סיורים בריכוזים יהודיים (ב"נקודות המכירה") ויחסי ציבור מרשימים (רתימת עיתונאים ומדינאים)[127].

126. בקונגרס הציוני הראשון התקבל העיצוב של דגל כחול לבן כדגלה של התנועה הציונית (ולא הדגל בעל שבעת כוכבי הזהב שהציע הרצל).

127. יגאל שמיר, מדינת ישראל: קמפיין לדוגמה, ידיעות אחרונות, 24.12.02.

5. בניית בסיס הידע הנדרש לצורך הפעילות הציונות (ניהול ידע)

לצורך התוויית דמותה של המדינה היהודית התייעץ הרצל עם טובי המומחים בנושאים השונים, כך יכול היה להתייחס באופן מדעי ורציני למגוון רחב מאוד של תחומי ידע המחייבים התמחות.

כדי לאסוף מידע על הארץ ולהתרשם באופן בלתי אמצעי, ניצל הרצל את מסעו לארץ, ובנוסף לפגישותיו עם הקיסר הגרמני (באיסטנבול ובמקווה ישראל) סייר במושבות החדשות, ביפו ובירושלים.

בנוסף לכך, דאג הרצל לתעד את פעולותיו ביומנו, בהבינו את החשיבות שתהיה לכך לתנועה הציונית.

6. הקמת מוסדות ציוניים

מרבית ספרו של הרצל "מדינת היהודים" מוקדש לשלושה מוסדות שבאמצעותם יתממש החזון. **אגודת היהודים** אמורה להוביל את המהלך המדיני של הקמת המדינה והעברת היהודים אליה. היא תכשיר עצמה לחקיקה, לגיבוש חוקה, לקבלת החלטות עקרוניות ולפיקוח מדעי על ההיאחזות בארץ. **החברה היהודית** אמורה להוציא את המהלך לפועל במישור המעשי והכלכלי. היא תתנהל כעסק כלכלי, תרכוש קרקעות בארץ, תחסל נכסי דלא ניידי של יהודים בגולה, תבנה בניינים, תספק מקומות עבודה, תעודד הקמת תעשייה, תיישב פועלים מקצועיים ותגייס כספים למימון פעולתה. **חבורות מקומיות** שיתארגנו על פי אזורי המוצא מהם יגיעו היהודים יהוו את הבסיס לעלייה ארצה ולהתיישבות בה. בראש כל חבורה יעמוד רב הקהילה שייעזר בוועדת נאמנים. לצורך יישום התכנית יזם הרצל את הקמת המוסדות הבאים, אשר מממשים את שלושת המוסדות שצוינו לעיל ופעלו בשמות הבאים:

- "ההסתדרות הציונית העולמית" שהיא בעצם "החברה היהודית". "הקונגרס הציוני" הוא הפרלמנט, אשר בין כינוסיו מנהל "הוועד הפועל הציוני" את העניינים כשבראשו עומד "הוועד הפועל המצומצם".
- "אוצר התיישבות היהודים" שהוא למעשה "החברה היהודית" בתחום

הכספי, ו"החברה האנגלו-פלסטינית" (בנק אנגלו-פלסטינה, לימים בנק לאומי) הכפופה לו.

- "הקרן הקיימת לישראל"[128], שהיא "החברה היהודית" בתחום הקרקעות, נועדה להשיג בהדרגה בעלות לאומית על קרקעותיה של ארץ ישראל, פעולה שהיתה מחויבת המציאות בדרך למדינת לאום יהודית. מתנגדיו של הרצל דלו מיומנו קטע אותו כתב בשנת 1895, שנתיים לפני תחילת פעילותו המדינית, המתייחס לרכישת קרקעות ולעבודה עברית[129]. למרות שבקטע מדובר על רכישה ולא על הפקעה או גירוש, משמיצים אלה, כמו גם אתרי אינטרנט ערביים ואנטישמיים, שיוו לקטע זה מימדים דרקוניים של טרנספר. פרשנות שקרית של קטע זה מהיומן היא עלילת דם. ואכן, אם נעבור מהיומן למציאות, ניווכח כי בטיוטת צ'רטר שהרצל השתתף בניסוחה בשנת 1901 מדובר על כך שבעלי הקרקעות יקבלו תמורתן חלקות שוות בגודלן ובאיכותן, שחברת הקרקעות היהודית תרכוש בשטחי האימפריה העות'מנית. יתר על כן, לא זו בלבד שהחברה תפצה מכספיה את בעלי הקרקעות על עלות התיישבותם מחדש, אלא שהיא גם תעניק להם הלוואות לבניית בתי מגורים ורכישת ציוד אשר יוחזרו בתשלומים שייפרסו על פני כמה שנים[130].

7. פתיחות לביקורת ארגונית

הרצל היה רגיש מאוד לביקורת. חרף התנגדותו ל"הסתננות ארצה" לפני קבלת צ'רטר, הסכים לכלול ב"תכנית באזל"[131] את "עבודת ההווה", דהיינו המשך המאמצים הנקודתיים לישוב הארץ, כדרישת חובבי ציון, אך לא כמטרתה העיקרית של הציונות. בעקבות הביקורת הקשה על תכנית אוגנדה כינס הרצל ישיבה מיוחדת של הוועד הפועל הגדול והצליח להגיע להסכמה.

8. פיתוח מנהיגות ציונית

128. זו דוגמא נוספת, מעבר לדוגמאות שהוזכרו, לסילוף דברי הרצל.
129. עניין היהודים, ספרי יומן, 12.6.1895, כרך א', עמ' 119-120.
130. Übereinkommen über die Privilegien, Rechte, Schuldigkeiten u. Pflichten der Jüdische-Ottomanischen Land-Compagnie (J.O.L.C.), zur Besiedelung von Palästina und Syrien. H VI A 2 הארכיון הציוני המרכזי.
131. ניסוח של מטרות הציונות והדרך להשגתן עליו הוסכם בקונגרס הציוני הראשון בבאזל.

הרצל חתר ליצור הנהגה ראויה לתנועה הציונית. לשם כך קירב אליו אנשי שם, עבד לצדם והדריך אותם כדי שיוכלו לקחת על עצמם תפקידים בכירים לצדו וכדי שיוכלו להנהיג את התנועה הציונית אחרי מותו. בין אנשי שם אלה נזכיר את ד"ר מקס נורדאו, שהיה יד ימינו וכיהן כסגן נשיא בקונגרסים הראשון עד השישי וכנשיא בקונגרסים השביעי עד העשירי, את ישראל זנגוויל, שנתן דחיפה גדולה וחיונית להתקשרות של הציונות עם אנגליה, ואת דוד וולפסון שהיה מזכירו האישי של הרצל, עמד בראש אוצר התיישבות היהודים והחליף את הרצל (עם פטירתו) בראשות התנועה הציונית. ראוי לציין כי נורדאו וזנגוויל נכללו על ידי ההיסטוריון בנציון נתניהו יחד עם הרצל בין חמשת אבות הציונות[132].

ג. הרצל כמנהיג בין-אישי (מרכיב המיקרו של מנהיגות אדריכלית)

מנהיגות בין-אישית עוסקת בהתנהגויות מכוונות משימה (כמו הצבת מטרות, חניכה) ומכוונות אנשים (כמו התחשבות, האצלת סמכויות), אשר נועדו לקדם את ביצועי המונהגים. סגנון המנהיגות הדומיננטי בספרות המקצועית הנו מנהיגות מתמידה (מנהיגות מעצבת). הכוונה היא שבהשפעת מנהיגות זו, הציפיות של המונהגים מעצמם יעלו והם יגיעו לביצועים גבוהים יותר גם בהיעדר נוכחות של המנהיג ובהיעדר תגמול על השקעה מיוחדת.

בפרק "אישיותו של הרצל כמנהיג" בחנו את מאפייני דמותו ונוכחנו כי הם עונים לכל הדרישות הבסיסיות ממנהיגות. בכלל זה, עמדנו על הדוגמא האישית של נחישות ויושרה שהפגין ועל סמכותו הבלתי פורמלית, שבזכותם נתפש כאמין וכמודל לחיקוי - ויכול היה להפעיל השפעה כמנהיג בין-אישי. בהקשר זה בולטת התייחסותו האישית לדור ההמשך שליקט, טיפח, חנך והאציל לו סמכויות.

הרצל ניחן ביכולת השפעה בין-אישית כריזמטית מופלאה שבאמצעותה חִשמל והניע המונים. הוא זכה להערצה ואף כונה "משיח" ו"מלך היהודים". בין השאר תרמה לכך הופעתו המרשימה, כדברי אחד המשתתפים בקונגרס שציין כי "דמותו הנפלאה של בן-מלכים עם מבט עמוק ומרוכז,

132. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.

נאה ונוגה כאחד... אחד מבית דוד שקם לפתע פתאום מקברו בכל תפארתו האגדית"[133]. כמו הדרישה המוגדרת בתורה ממנהיג, "שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו"[134], כך היה הרצל פתוח לדעות שונות, ניסה לקרב מתנגדים ולקח בחשבון את דעותיהם בכפוף להשגת המטרה. בנוסף, נתן דוגמא אישית בכל הנוגע לציפיותיו מאחרים, הן בהתמסרותו המוחלטת לרעיון הציוני והן בפרטים כמו לימוד השפה העברית. הרצל קיבל שיעורים בעברית, דאג שילדיו ילמדו עברית ופרסם מאמרים בעיתונו "די וולט" תחת שם העט העברי בנימין זאב. בזמן הקונגרסים, דאג שלא לנסוע בשבת ולאכול כשר כדי להזדהות עם הדתיים ולא לפגוע ברגשותיהם.

התמודדותו של הרצל עם מתנגדיו הייתה קשה, וכך כתב: "לקיים את אומץ ליבם של הבריות, גם בשעה שבלבך אמרת נואש. לשמור תמיד על רוח טובה כלפי חוץ גם כשהמצב קשה, להתהלך עם נבלים, להיות חשוף לקבצנים ולהידחות על ידי רברבנים... ועל כל אלה - קנאה, בגידה, התקפות זדוניות והיעדר שכר"[135]. בכוח תכונותיו הצית הרצל אש בלבבות, אך שרף את לבו שלו[136].

את דמותו של הרצל כמנהיג היטיב לתאר ז'בוטינסקי במלאת 30 שנה למותו של הרצל: "לא יתואר שההמונים יאפפו את הדמות בהערצה שכזאת, שכה ישתעבדו לקסמה, אלא אם כן סגנון הדמות הוא נפש מנפשם של המונים אלה... הציבור פשוט ציית לו ולפיכך הוא היה "מנהיגם"... אדם כהרצל כשהוא מת ועוברות שלושים שנה, עדיין הוא נשאר מנהיגנו"[137].

4. חזון עצמאות המדינה כבסיס לחזון מאתגר על דמותה

א. תרומתו של הרצל להגשמת חזון העצמאות המדינית שהציב

מתוך כלל המפעלים שהרצל הצליח להגשים נתמקד להלן בשלוש פריצות דרך.

133. הקונגרס הציוני הראשון בעיני משתתפיו, הוצאת ההסתדרות הציונית, דברי משה בן עמי, עמ' 124.
134. פירוש רש"י לפסוק ט"ז בספר במדבר פרק כ"ז.
135. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א, ספר חמישי, עמ' 508.
136. חני זיו ויואב גלבר, הרצל עכשיו, הוצאת על ישראל, 2005.
137. זאב ז'בוטינסקי, חדשות היום, כ' תמוז, תרצ"ד, 1934.

1. הכנת הקרקע לקבלת הצ'רטר הנכסף

המשא ומתן שניהל הרצל עם בכירי המדינאים הבריטיים הכשיר את הקרקע להצהרת בלפור (1917). ראש הממשלה הבריטי שהציע להרצל את תכנית אוגנדה (1903) היה ג'ימס בלפור בכבודו ובעצמו. את הצ'רטר עבור אוגנדה ניסח עבור הרצל לויד ג'ורג', לימים ראש ממשלת בריטניה. חיים ויצמן קטף את פירות העץ שנטע הרצל[138].

2. הכנת הקרקע לקבלת ערבויות בין-לאומיות לצ'רטר

במגעיו הדיפלומטיים הציב הרצל את הפתרון של המדינה היהודית בארץ ישראל כפתרון היחיד לבעיה, הן מבחינת היהודים והן מבחינת עמי אירופה. בהדרגה השיג את הסכמתן של הממשלות החשובות לפתרון זה: גרמניה, אוסטריה, רוסיה, איטליה, אנגליה ובעקיפין צרפת. מבחינה זו, ההסכמה של חבר הלאומים לכתב המנדט ולהקמת בית לאומי ליהודים הייתה בשלה עוד קודם שנוסד חבר הלאומים[139].

3. גיבוש הפזורה לעם

הרצל הפיח ביהודים רצון לאומי לגאולה ולשחרור עצמי, והקים מוסדות שהפכו את המאוויים הכמוסים בקרב יהדות הגולה לדרישות פוליטיות בעלות משקל. הוא העלה את הלאומיות היהודית על סדר היום וזו הפכה בזכותו לכוח אפקטיבי שמשנה את המציאות. במכתב אל הברון הירש (3.6.1895) כתב הרצל, "כאשר תקום פעם מדינת היהודים, ייראה הכול זעיר ומובן מעצמו, אך היסטוריון הוגן יותר [ממני] אולי יגיע למסקנה שבכל זאת היה בכך משהו, שעיתונאי יהודי חסר אמצעים, בתוככי השפל העמוק ביותר של העם היהודי, בימי האנטישמיות המבחילה ביותר, הפך סמרטוט לדגל ואספסוף עלוב לעם המתלכד בקומה זקופה סביב דגל זה"[140].

138. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.
139. שם (חמשת אבות הציונות).
140. תיאודור הרצל, מכתבים, הוצאה מדינית, 1937, כרך א, עמ' 11.

ב. חזונו של הרצל במבחן הזמן

1. צדקת דרכה של הציונות המדינית לעומת מתנגדיה

כאמור, ארבעה זרמים מרכזיים בעולם היהודי התנגדו בנחרצות לדרכו הציונית של הרצל ולעליית הצלה המונית לארץ ישראל. נרחיב מעט על כל אחד מהם. שני הזרמים הראשונים - הבונד והיהדות החרדית - היו אנטי-ציוניים ופעלו מחוץ למסגרת ההסתדרות הציונית, ואילו הציונות הרוחנית והציונות הסוציאליסטית פעלו במסגרת ההסתדרות הציונית, אך דגלו בעלייה סלקטיבית ארצה.

תנועת ה"בונד" נוסדה בווילנה באוקטובר 1897 (במקביל לקונגרס הציוני הראשון) ובהמשך התפשטה לאירופה ולארה"ב. כוונתה הייתה לאחד את כל הפועלים היהודים ברוסיה למפלגה סוציאליסטית יהודית אחת. תנועת הבונד לא ראתה ביהדות לאום והתנגדה בחריפות רבה לפתרון טריטוריאלי-לאומי בארץ ישראל. היא דגלה בפתרון במסגרת המאבק של כלל מעמד הפועלים בעולם לשוויון ובהישארות היהודים במקומות מושבם תוך דאגה לשוויון זכויות מלא ואוטונומיה תרבותית. המפלגה, שהייתה חילונית, התקוממה כנגד אורח החיים המסורתי וקידמה את השימוש ביידיש, שפתם של רוב יהודי מזרח אירופה, כשפתם של היהודים וכדרך המרכזית למניעת התבוללות. לפיכך ונוכח חילוניותה, התנגדה תנועת הבונד גם לפרויקט הציוני של החייאת השפה העברית. בשל הפופולאריות העצומה של הסוציאליזם בקרב הציבור היהודי במזרח אירופה והפועלים בפרט, ולאור הפריחה יוצאת הדופן של תרבות היידיש באותה עת, הבונד פרח ולהרצל הייתה בעיה קשה מאוד של החדרת הרעיון הציוני לקהל היעד שלו. ואכן, עד הכרזת בלפור פיגרה התנועה הציונית באופן ניכר אחר הבונד בכל הנוגע למספר חבריה, ותומכיה היו בעיקר מקרב המעמד הבינוני-גבוה. התמיכה בציונות גדלה בהדרגה עם דעיכת הבונד בשנות השלושים, כשהתברר בתהליך אטי כי דרכו מוטעית מיסודה.

היהדות החרדית הסיקה כלקח מההיסטוריה שיש לעבור מתפישה מעשית של משיח בשר ודם (כתפישת הרמב"ם למשל) לתפישה רוחנית

של גאולה בידי שמים. לכן אסור לעסוק בפעילות המיועדת להחשת הגאולה (בשפה הרבנית: אסור "לעלות בחומה") ועל היהודים להמתין במקומם לגאולה משמים, ועד אז להתמקד בקיום מצוות ברמת הפרט והקהילה. על רקע זה ראו רוב הרבנים החרדים בניסיון הציוני לקרב את הגאולה התרסה כלפי שמים. מאותה סיבה הם התנגדו לתכנית הפינוי וההצלה ("אבקואציה") של יהודי אירופה, אותה גיבש ז'בוטינסקי בשנות ה-30 כהמשך ישיר למדיניותו של הרצל.

הציונות הרוחנית בראשות אחד העם (1856-1922) לא זיהתה את הבעיה הקיומית של היהודים בגולה, כפי שהרצל התריע, אלא גרסה כי הבעיה המרכזית היא שהיהדות איבדה את כוחה הרוחני. אחד העם ראה את ייעודה של מדינת היהודים כמעין מגדלור מוסרי כלל-עולמי המבוסס על יסודות אנושיים כלליים וזהות חילונית-לאומית. כפועל יוצא מייעוד זה, על הציונות להתמקד בהעלאתם לארץ ישראל של אותם יהודים שיוכלו לממש ייעוד זה (ולא בהעלאת כלל עם ישראל), והם שיבנו בארץ מרכז רוחני שיאיר לכל חלקי האומה הפזורים בגולה. בראייה זו, התממשות השואה שהרצל צפה מצביעה על כישלון חמור של הציונות הרוחנית.

הציונות הסוציאליסטית הניפה בנוסף לדגל הציונות גם את דגל הסוציאליזם ודגלה הן בתיקון החברה והן בתיקון המדינה, כשהחשיבות היחסית בין שני הדגלים הייתה שונה בפלגים השונים שבה. להלן נתייחס להיבט אחד הנגזר מכך והוא הרצון לרכז בארץ ישראל באופן סלקטיבי אך ורק חניכי תנועות נוער שקיבלו חינוך סוציאליסטי, אשר מתאימים לדמות "הצבר" החלוצי החילוני שאותו יצרו בדמיונם ושאליו חתרו, נוער שיקומם את הארץ משיממונה. כפועל יוצא מכך התנגדה הנהלת הסוכנות לעלייה המונית ארצה ולאורך כל תקופת המנדט הנהיגה את שיטת הסרטיפיקטים (אישורי עלייה ארצה) שהונפקו לחניכי תנועות נוער סוציאליסטיות, תוך הערמת קשיים על מגזרים אחרים[141]. במסגרת מדיניותם התנגדו אפוא גם מנהיגי הציונות הסוציאליסטית לתכנית הפינוי וההצלה של יהודי אירופה.

141. ראו למשל, ד"ר דוד סיון, מדיניות העלייה בשנות ה-30 והשואה, אתר ארץ הצבי.

הרצל נאלץ אפוא להתמודד עם התנגדות מכיוונים סותרים: מחד התנגדות למימוש היהדות כלאום מצד הבונד החילוני והמרכסיסטי, מאידך התנגדות למימוש פתרון לאומי שלא על ידי המשיח מצד הרבנות החרדית, ובתווך התנגדות מבית לעלייה המונית ארצה מצד חוגי הציוניות הסוציאליסטית.

2. תחזיות של הרצל שהתאמתו

בפרספקטיבה של למעלה ממאה שנה מפטירתו של הרצל, נציין בקצרה את עיקרי תחזיותיו שהתגשמו ואחר כך את אלה שלא התאמתו.

- הרצל צפה את **השואה** והבין שחיוני להעלות באופן דחוף את יהודי אירופה לארץ ישראל. לדאבוננו, עם ישראל לא השכיל להפנים תובנה זו ולהתגונן בעוד מועד. השואה המחישה, במחיר נורא ואיום, את צדקת דרכו של הרצל ואת כשלון כל שאר הזרמים שהתנגדו לה.
- הרצל צפה את פירוק האימפריה העותומאנית ובזכות פעילותו בעניין זה קיבל עם ישראל הזדמנות בדמות צ'רטר (הצהרת בלפור) והכרה בין-לאומית בשאיפותיו הלאומיות בארץ ישראל. **הציונות המדינית** היא החידוש המרכזי של הרצל שהוביל אותנו להקמת המדינה.
- הרצל הבין שללא **שיבה ליהדות** אין לעם ישראל עתיד. אולם מחליפיו בראשות התנועה הציונית (ובמידה פחותה בזרם הרביזיוניסטי) חשבו שכדי להתנער ממנטליות גלותית יש לבנות דמות של "צבר" ישראלי שהקשר שלו ליהדות הוא קלוש, ברמת מסורת עממית (פולקלור) גרידא. מחליפיו של הרצל ראו בציונות מרד ביהדות ושאפו לדלג על 2,500 שנות יצירה יהודית ולעצב את ה"צבר" ברוח בית ראשון. המציאות מוכיחה כי תפישתו של הרצל בנושא זה היתה נכונה: מדינה, שפה עברית ויהדות ברמת מסורת עממית אינם מקנים תשתית מספקת לקיום עם ישראל והתפתחותו. הניתוק מהיהדות והקפיצה "מהתנ"ך עד הפלמ"ח" היא שורש הבעייתיות של זהותנו, קיומנו והגדרת ייעודנו כיום.

3. תחזיות של הרצל שלא התאמתו

עם כל כישוריו הנבואיים, היה הרצל בן אנוש וככזה גם טעה פה ושם. בשגיאות המהותיות הכיר בעצמו ותיקן את המעוות, ולכן הניסיון לעשות לו "רצח אופי" בגינם הוא מסלף ומקומם. טעויות אחרות בחיזוי הטווח הארוך נותרו בעינן:

- האנטישמיות לא נעלמה עם הקמת המדינה (כפי שצפה הרצל בפרק האחרון של "מדינת היהודים"). היא לבשה בחלקה צורה של אנטי-ציונות והפכה לדה-לגיטימציה של מדינת ישראל.
- הרצל הבין שהציונות תעורר התנגדות ערבית. ואולם הלאומיות הערבית טופחה על ידי האנגלים והוכיחה עוצמת התנגדות למפעל הציוני שהיתה והינה קשה יותר משהרצל ציפה. בספר "אלטנוילנד" (שפורסם בשנת 1902), הרצל הניח כי הקידמה שהיהודים יביאו לארץ תיטיב עם הערבים והתנגדותם לציונות תפוג כשהכוונות הטובות יתבררו במלואן וכשייווכחו כי זכויות האזרח שלהם מכובדות. במציאות, הקידמה אכן היטיבה עם ערביי ארץ ישראל במובנים רבים, במיוחד בהשוואה לערביי המזרח התיכון. עם זאת, רבים מהם מסרבים לאמץ את הקידמה שהביאו היהודים וממשיכים להיאבק בציונות.

ג. חזונו של הרצל בראייה לעתיד ("אם תרצו אין זו אגדה")

כפי שלא נס ליחו של הרצל כמופת למנהיגות, גם לא נס ליחם של חלק גדול מרעיונותיו שטרם נתגשמו. נציין להלן כמה מעיקרי חזונו הראויים לשמש כקווים מנחים להמשך דרכה של מדינת ישראל. תרגום הקווים המנחים לפעילויות ספציפיות שאותן היתווה הרצל כלול בשער השלישי. ישראל רחוקה מאוד לדאבוננו מהמדינה שדמיין הרצל ומחליפיו בהנהגת התנועה הציונית נושאים באחריות לא מבוטלת לכך.

1. דחיקת המנטליות הגלותית ובניית חוסן לאומי

הרצל ראה בתחושת הנחיתות הגלותית את הליקוי העיקרי. תחושה זו כרוכה בהערכה עצמית נמוכה, בהשלמה עם חולשת העם, עם פיזורו ועם

חוסר האונים שלו. לדבריו, "בהיותם ברחוב, היהודים היו חסרי כבוד, חסרי מגן וחסרי זכויות; משעזבו את הרחוב, חדלו להיות יהודים... הם השתדלו להסתיר את מוצאם ואת השתייכותם הלאומית, כאילו יש בהם פגם... אך דווקא בכך הוכיחו כי נפשם היא נפש משרתים או עבדים משוחררים. מה הפלא שהשְׁפָלה היא מנת חלקם, כשהם גופם לא גילו כל כבוד עצמי? בגלל כל אלה, הגיעה היהדות לשפל המדרגה... גלות, גטו... להיות לבוז ולהגיע בסופו של דבר לביזוי עצמי!"[142]. "אנו נעשינו על ידי ייסורינו ההיסטוריים כה מדוכאים וחסרי אומץ, עד שאנו חוזרים במו-פינו על הדעות המוטעות ואף מאמינים בהן"[143]. "בגטו סיגלנו לעצמנו כמה תכונות אנטי-חברתיות. אופיינו התקלקל בגלל הלחץ, והוא צריך לבוא על תיקונו"[144].

כפי שברמת הפרט, כשהחלש אומר "גיבור אני" הוא מתחיל להפוך לגיבור, כך גם ברמה הלאומית. הרצל הבין שעַם מדוכא השרוי בתחושת נחיתות לא יוכל להשתחרר ללא אמונה בכוחותיו ומבלי שייווצר רצון לאומי תקיף. אמונת העם בכוחות עצמו היא תנאי הכרחי לשחרור לאומי. לדבריו, אם היהודים לא יכירו בכוחם גם העולם לא יכיר בכך[145]. לפיכך כתב הרצל: "אל תבטחו בעזרת זרים, אל תבטחו גם בנדיבים ואל תקוו לאבנים שתתרככנה; כי הנדיבים נותנים לכל היותר נדבות משפילות והאבנים אינן מתרככות; עַם הרוצה לזקוף קומתו צריך לשים את מבטחו בעצמו בלבד"[146]. ההתנתקות מגלותיות היתה משימה קשה במציאות של עוני, שעבוד ורדיפות שסבלו היהודים במזרח אירופה, וכן במציאות של טשטוש הזהות העצמית והתבטלות שבה היו שרויים יהודי מערב אירופה.

הרצל הבין את הכוח העצום הטמון בביטחון עצמי לאומי כדרך להגשמת המאוויים הלאומיים. לכן רצה לפתח "אומץ ממלכתי"[147] שפירושו העזה, תביעה ברורה למדינה ריבונית, לקיחת אחריות לגורל הלאומי והירתמות למימוש התכלית הלאומית. מעל כל במה ניסה הרצל לשכנע כי העם

142. הרצל, אלטנוילנד, תרגום מגרמנית: שמואל שניצר, הוצאת חיפה, 1961.
143. הרצל, מדינת היהודים, תרגום מרדכי יואלי בשיתוף מערכת כתבי הרצל והספרייה הציונית, מהדורת ידיעות אחרונות, 1978.
144. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א, ספר ראשון, עמ' 59.
145. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.
146. נאום הרצל באגודת המכבים, לונדון. רעיון דומה מופיע גם בספר משלי: "חסד לאומים חטאת" (י"ד, ל"ג).
147. תיאודור הרצל, ציונות, הוצאה מדינית, 1937, עמ' 33.

חזק, שהרי הצליח לשרוד שבעת מדורי גיהינום לאורך ההיסטוריה שלו. לדבריו: "באותו יום שבו נאמין בעצמנו תסתיים מצוקתנו המוסרית"[148]. הוא ראה צורך לרתום את החינוך הלאומי למטרה של יצירת אופי לאומי ורצון לאומי. בנוסף לכך, ראה הרצל בהקמת ההסתדרות הציונית אמצעי להרגיל את היהודים לארגון, למשמעת ולחתירה להשגת מטרות ממלכתיות. לפיכך, התייחס הרצל להסתדרות הציונית בתור "המדינה שבדרך". התנאים הפנימיים שהתווה מתמַצים, אם כן, בשלוש מלים: האמינו, העזו, רְצו. מכאן המסר המרכזי שהגדיר בספרו "אלטנוילנד": "אם תרצו אין זו אגדה".

בנושא שינוי האופי הלאומי, רצה הרצל לעקור את הרוח הגלותית, אך להישאר נאמן למקורות היהדות ולא "לשפוך את התינוק עם המים". לעומתו, הציונים הסוציאליסטים האמינו כי התכחשות ליהדות תעקור את הגלותיות.

לאחר פרישת וולפסון, אשר ירש את כסאו של הרצל והמשיך את דרכו, לא גילו ראשי ההנהגה הציונית שבאו אחריו אומץ ממלכתי, לא האמינו בכוחו של העם, לקו בתחושת נחיתות גלותית ולא העזו לתבוע מדינה יהודית (פרט לז'בוטינסקי, שנותר באופוזיציה). ויצמן לא דרש מדינה יהודית ובן גוריון העלה תכנית כזו לראשונה רק ב-1942. יתירה מזאת, מנהיגי הציונות ויתרו על זכויות שהוקנו לעם היהודי על ידי חבר הלאומים (קריעת עבר הירדן המזרחי ב-1922) ולא דבקו במדיניותו של הרצל שקבע כי המדינה היהודית צריכה להיות גדולה וחזקה דייה כדי לאפשר קליטה של יהודי העולם. אזהרתו של הרצל "אל תעשו שטויות בזמן שאני מת"[149] לא הועילה אפוא. רוח גלותית זו של המנהיגות הציונית עדיין מפעמת בקרבנו ומאפיינת את האופי הלאומי שלנו. כפי שאמר שמריהו לוין, "קל יותר להוציא את היהודים מהגולה מאשר להוציא את הגולה מהיהודים".

148. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, ספר חמישי, עמ' 235.
149. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, נכתב ב-6.5.1904.

2. הקמת חברת מופת

חברת המופת אמורה לשמש כמקור משיכה ליהודי העולם וכמוקד לסולידאריות לאומית. משה רבנו, כמודל לחיקוי, לא הסתפק בהוצאת העם מהגולה, אלא נתן לבני ישראל תורה והכשירם לכיבוש הארץ ולחיים עצמאיים. הרצל התמקד בחיסול הגלות ועסק פחות ממשה רבנו בהיבט הרוחני של החיים בישראל ובחלקה החיוני של היהדות בחיים אלה. יתכן שהדברים היו נראים אחרת אילו חי 40 שנה אחרי היציאה מהגלות כמשה. עם זאת, התווה הרצל קווים מנחים להגשמת הייעוד של עם ישראל; הם גלומים בעיקר בספרו "אלטנוילנד" (ומתומצתים בשער השלישי). לדבריו, "קראתי פעם לציונות אידיאל אינסופי, ואני מאמין באמת כי לאחר השגת ארצנו, ארץ ישראל... לא תחדל מלהיות אידיאל"[150].

כדי לבנות חברת מופת דגל הרצל בהתמזגות הדרגתית של המטענים התרבותיים שתביא עמה כל אחת מהגלויות. ואולם, הוא עמד על כך שהתרבות תהיה **בעלת צביון יהודי מובהק** ולא שאף ליצור אדם חדש, יהודי חדש או יהדות חדשה, בוודאי לא למחוק את כל מה שנוצר במשך אלפי שנות גלות.

גישתו נדחתה על ידי בן גוריון והאסכולה שלו, אשר ביקשו ליצור דמות אחידה של "צבר" ישראלי סוציאליסטי. במקום "אבק אדם" מזרח אירופי (ביטוי מזעזע שטבע ויצמן במאמר בעיתון "ניו ג'ודיה" ב-1937 ושימש בהמשך גם את בן גוריון), רצו לאכוף "אדם חדש" המנותק לחלוטין מאלפי שנות יהדות המקשרות בינו לבין העבר המקראי.

המדינה היהודית נועדה להיות יהודית במהותה; לא רק בעלת רוב יהודי, אלא יהודית בחוקתה, במטרותיה, במוסדותיה ובקשריה עם העם היהודי. הרצל ראה בשיבה ליהדות את הדרך היחידה לשמירה על קיומו של עם ישראל (כמתואר בפרק גישתו של הרצל ליהדות ובשער השלישי). עם זאת, הוא נמנע מלהגדיר באופן מדויק את דמותה היהודית של המדינה כדי לא להרחיק מהציונות שום מגזר שהוא בעם ישראל. "דור שגדל בנפרד

150. שם (הרצל, עניין היהודים).

מן היהדות חסרה לו שלמות זו... אין הוא יכול להישען על עברנו ואין הוא יכול לשאת עיניו אל עתידנו. לכן נתכנס שוב לתוך היהדות ולעולם לא נרשה עוד לעצמנו להיות מגורשים מן המבצר הזה... בכך נשיב לעצמנו את השלמות הפנימית האבודה שלנו, ויחד עמה קצת אופי - אופי משל עצמנו"[151].

בניית כור היתוך המוחק את הישן הביאה לדחיקת היהדות, יצרה מתחים בין המגזרים השונים בתנועה הציונית וקוממה את אלה שלא רצו לקבל את התכתיב של התנתקות ממורשת העבר. אלה ששמרו על קשר עם "בית אבא" חשו עלבון וחוו רגשות קיפוח. זאת ועוד, התברר כי "זהות ישראלית" שנעקרה משורשיה היא דלה מכדי לחבר את מגזרי החברה השונים. "ישראליות" זו יצרה חלל תרבותי ששוחק את תחושת השותפות ומזמין השפעות זרות[152]. אבחנתו של הרצל באשר לחיוניותה של היהדות עבור עם ישראל התאמתה והתחדדה במאה השנים האחרונות, לאור התוצאות ההרסניות של ההתרחקות מהיהדות. הניתוק של חלק מהעם מהשורשים מתבטא בשחיקת הזהות הלאומית, בהתרופפות הלכידות החברתית, במנטאליות גלותית ובאובדן תחושת הייעוד והאמונה בצדקת הדרך.

3. מאפייני אישיותו של הרצל כדגם למנהיגות במדינה יהודית בימינו

לסיום, בראיית אתגריה של מדינת ישראל בהווה, ננסה לתרגם את מאפייני אישיותו של הרצל כמנהיג לקווים מנחים למנהיגיה של מדינת ישראל.

- תחושת שליחות: חתירה בלתי נלאית למימוש חזון שעיקרו יציקת תכנים משמעותיים הנגזרים מהמורשת המשותפת לתוך מסגרתה של מדינת ישראל.
- חוסן נפשי: עמידה נחושה בפני לחצים והתנגדויות, תוך דחיית הנטייה הגלותית ודבקות באמת הפנימית של עם ישראל: מורשתו היהודית. במקביל, אימוץ גישה ממלכתית-ריבונית ובניית חוסן לאומי.

151. יהדות, כתבי הרצל, כרך ז, עמ' 38-39. מהדורת "מעריב" ו"דבר", תש"כ-תשכ"א.
152. נתן שרנסקי, הפסיפס של הרצל, תכלת, קיץ 2005.

- הבנה והבנייה מערכתיות: עיצוב מערכות המדינה באופן שישרתו את ייעודם הממלכתי, ולא אינטרסים אישיים או כיתתיים. בכלל זה, חשוב להגשים חלק מהרעיונות המעשיים והנכונים של הרצל ב"אלטנוילנד", כמו "תעלת הימים" מהים התיכון לים המלח, שאותם טרם הצלחנו לממש גם בחלוף 110 שנים ממותו.
- סמכות לא פורמאלית: יכולת להשפיע על אנשים בכוח האישיות והאמונה הפנימית על מנת להביא ללכידות חברתית ומחויבות הדדית. במקום הפקרת אוכלוסיות שונות כמקובל במקומותינו, יש לשאוף למימוש השאיפה "כל ישראל ערבים זה לזה". מדובר באתגר קשה, כדברי הרצל: "הכנסת היהודים מתחת לכובע אחד תהיה עבודת פרך נוראה, אף על פי שלכל אחד מהם יש ראש, או אולי דווקא משום כך"[153].
- כישורי ניהול בסיסיים: יכולת ארגונית הנדרשת להגשמת השליחות. במסגרת זו, בניית שכבה של מנהלים מקצועיים, המנותקים מפוליטיקה ורואים עצמם כמשרתי ציבור לטווח ארוך, על פי הדוגמה האישית שהרצל נתן ועל פי הקווים המנחים שהגדיר ביחס לפוליטיקאים (ראו בשער השלישי).

מאפייני האישיות לעיל, כמודל לחיקוי, יאפשרו למנהיגי ישראל לממש את סגנון המנהיגות האדריכלית, תוך שילוב שלושת מרכיביו: האסטרטגי, האדריכלי והבין-אישי - אשר מדינת ישראל כה זקוקה להם כדי להגשים את ייעודה.

153. הרצל, עניין היהודים, ספרי יומן, הוצאת מוסד ביאליק והוצאת הספרייה הציונית, 1997, כרך א, ספר ראשון, עמ' 84.

סוף דבר

זהו הרצל! ביומנו חשף בגילוי לב את האורות והצללים של חייו. יש שחיטטו בחייו האישיים ודלו משם פרטים מבודדים, שבהם עשו שימוש סלקטיבי ומעוות. יש שהוציאו את הדברים מהקשרם כדי לכרסם ולפגוע בדמותו ועל ידי כך להטיל ספק בצדקת הציונות ולשחוט אותה כ"פרה קדושה". היסטוריונים פוסט-ציוניים ראו בהכפשת דמותו של הרצל משאת נפש, בקוותם לקעקע על ידי כך את יסודות המפעל הציוני ולהביא לדה-לגיטימציה של רעיון המדינה היהודית. הם ניסו לייחס להרצל גישה אנטי יהודית ותמיכה ב"מדינת כל אזרחיה" על מנת לקדם את רעיונותיהם, למרות שאין לדברים שחר. אישיותו יוצאת הדופן של הרצל מציבה אותו כגדול המנהיגים שקמו לעם ישראל במאה הקודמת. הרצל הניח כמעט לבדו את יסודות הבית הלאומי. הישגיו מתנשאים מעל מה שאפשר לצפות מבן תמותה ומולם בטלים בשישים חסרונותיו. "הרצל לא היה רק תופעה מלכותית; הוא היה גם תופעה נבואית מובהקת"[154]. לדברי בן גוריון: הרצל "הצליח לשנות את מהלך ההיסטוריה היהודית ובכך גדולתו"[155]... "התשוקה לעבודת התחיה, שהאציל עלינו בעל רצון האלים, תהמה בקרבנו עד כלותנו את העבודה הגדולה שלה הקריב המנהיג הגדול את חייו הנישאים"[156].

עצמותיהם של הרצל, הוריו ואחותו הועברו מווינה לירושלים באוגוסט 1949, על פי בקשתו של הרצל בצוואתו ובהתאם לחוק שנחקק לשם כך. באיחור רב, במלאת 100 שנה למותו (2004), גמלה לו כנסת ישראל את הכבוד הראוי על ידי חקיקת חוק הקובע את יום הולדתו - י' באייר - כיום הרצל. ביום זה נערך טכס זיכרון ממלכתי, מתקיים בירושלים כנס לזכרו, מוקדש זמן ללימוד פועלו בבתי הספר ובמחנות צה"ל, ובמועד סמוך לכך מקיימת הכנסת דיון מיוחד.

בצעירותו הושפע הרצל מדמותו של משה רבנו ומיציאת מצרים. רושם

154. בנציון נתניהו, חמשת אבות הציונות, הוצאת משכל, 2003.
155. דוד בן גוריון, מדינה למופת - מטרה ואמצעי, 1954, בתוך, חזון ודרך, כרך חמישי, עמ' 78.
156. אניטה שפירא, בן גוריון, דמותו של מנהיג, עמ' 20.

זה התחזק בעקבות לילות ה"סדר" עם משפחתו, כאשר "את חג הפסח וחג החנוכה חגגו ברוב פאר". חווית ה"סדר" ליוותה אותו כל חייו, כפי שעולה מכתביו ובייחוד מספרו "אלטנוילנד". הספר כולל תיאור מפורט של ליל פסח מסורתי בטבריה בראשות נשיא חברת היהודים, ובמהלכו חש הרצל התרגשות והתעלות. בבגרותו תכנן הרצל לכתוב דרמה מקראית בשם "משה" על הדמות שהעריץ[157]. את תכלית פעילותו הציונית ראה כיציאת מצרים שנייה. "שוב הייתה מצרים לבית-עבדים, ושוב נערכה יציאה מוצלחת, אך זו נתקיימה כמובן בצורה ההולמת את מצב התרבות ואת האמצעים הטכניים שהיו בנמצא בראשית המאה העשרים"[158].

בראיית מפעלו של הרצל ודמותו כמנהיג ניכרים קווי דמיון בולטים מאוד למשה רבנו[159] (שהוזכרו בחלקם). שניהם מילאו שליחות של גאולה, על אף שמלכתחילה לא רצו בתפקיד, והוציאו את היהודים מעבדות לחירות, אך לא זכו לראות את התגשמות הריבונות בארץ. שניהם הקדישו את עצמם למשימה הלאומית על חשבון משפחתם ולא הצליחו לגדל את ילדיהם כמנהיגים שימשיכו את דרכם. שניהם גדלו בסביבה זרה שהייתה התרבות המובילה בזמנה, שניהם נרעשו מאירוע של התעללות ביהודי והסיקו שיש לעזוב את ארצות הגויים. דווקא הסביבה הזרה הקנתה להם הבנה פוליטית וכלים חיוניים בעשייה המדינית; את עשייתם ניהלו מתוך הכרת הצד השני ומתוך עצמאות ואי תלות בגורמים מוסדיים בעולם היהודי. שניהם ניחנו באהבה עזה ובמסירות נפש לעמם, נשאו את נטל העם השקוע במנטאליות גלותית של עבדים, והתמידו בכך גם כשהִרבו לדבר בהם סרה. שניהם שינו לחלוטין את מהלך ההיסטוריה היהודית.

157. שלמה הרמתי, הציונות המדינית - יציאת מצרים השנייה, האומה, מרץ 2007.
158. תיאודור הרצל, אלטנוילנד, תרגום מגרמנית: שמואל שניצר, הוצאת חיפה, 1961.
159. חני זיו ויואב גלבר, הרצל עכשיו, הוצאת על ישראל, 2005.

שער שלישי:

עוד על המדינה היהודית

1, מרכזיותה של היהדות במדינה היהודית שחזה הרצל

2. דמותה של המדינה היהודית

3. תמצית קורות חייו של הרצל

4. הוגי השיבה לארץ ישראל אחרי ימי הביניים

הרצל: "ארץ ישראל היא מולדתנו ההיסטורית שלא תשכח".
"בשבילי אין שום פתרון אחר... חוץ מארץ ישראל".

האיור פורסם בבלוג של אלי אשד והשימוש באיור נעשה בתיאום עמו.

1.
מרכזיותה של היהדות במדינה היהודית שחזה הרצל

הפרק נועד להמחיש את חשיבותה של היהדות בתפישתו של הרצל באמצעות הצגת כמה מקורות חשובים. עיקרי התפישה מוצגים בפרק "גישתו של הרצל ליהדות".

הצביון היהודי של ארץ ישראל – על פי "אלטנוילנד" ו"עניין היהודים"

- ליהדות יש מעמד ציבורי מכובד, אך ללא כפייה: "כל איש יחיה שם באמונתו". "היהדות לבשה פנים חדשות, זאת מסיבה אחת - כי היהודים שוב אינם מתביישים בה".
- לרבנים יש תפקיד חשוב ביותר, שכן הם עומדים בראש האגודות המקומיות (הקהילות) שעולות ארצה בהשפעתם ומתיישבות בה; הם שמקבלים את ההודעות של ההסתדרות הציונית, והם שאמורים להלהיב את אנשיהם לקראת פעילויות הנדרשות להגשמת הציונות.
- הדת מופרדת מהפוליטיקה, לא מהמדינה - שלה צביון יהודי ברשות הכלל. המשמעות היא שהמדיניות תיקבע על ידי המנהיגות המדינית הנבחרת. לרבנים, כמו לגנרלים, לא תהיה סמכות מדינית.
- ירושלים תהפוך למרכז דתי רב-עוצמה (עניין היהודים, כרך ב', עמ' 53-55).
- במרכזה של ירושלים המודרנית מתנוסס בית המקדש, ש"נבנה מחדש...

< הצילום של הרצל הוא נחלת הכלל.
הצלם קרל פיצנר.

כי מלאו הימים... כמו בימים הרחוקים ההם, כששלמה המלך משל בארץ" (עניין היהודים, עמ' 267). מאחר שהתקיים מחדש הצירוף של חירות עִם תחושת שייכות של הפרט לציבור, אזי, לדעת הרצל, התמלאו התנאים לבניין בית המקדש.

- טקס קבלת השבת מעורר התרגשות רבה: "השבת ירדה בחגיגיות על העיר הרוחשת חיים. שומרי המסורת החלו נוהרים לבתי הכנסת... לכבודו של האל הסמוי מן העין, ששכינתו שורה על עם ישראל הגולֶה זה אלפי שנים" (עניין היהודים, עמ' 264).
- הספר "אלטנוילנד" כולל תיאור חגיגי של סדר פסח שבו מספרים לא רק ביציאת מצרים, אלא גם ב"יציאת אירופה" המודרנית.
- הצביון היהודי של ארץ ישראל יבוא לידי ביטוי גם במסגרת "חזיונות יהודיים": הצגות תיאטרון ואופרה שתתמקדנה בנושאים יהודיים.
- בכל ישוב ייבנה בית כנסת אשר "יבלוט למרחוק".

היהדות בתפיסת עולמו של הרצל – קטעים מתוך "החנוכיה"[160]

גיבור הסיפור הוא בן דמותו של הרצל ודרכו מעביר הרצל את דעותיו ותחושותיו.

"... זה מכבר חדל מלתת את דעתו על מוצאו היהודי או על אמונת אבותיו, עד אשר חזרה השנאה הנושנה והופיעה... ואף שהוא עצמו לא נפגע במישרין מן ההתקפות, בכל פעם הן הכאיבו לו מחדש, ואט אט הייתה נשמתו לפצע שותת דם.

ייסורי הנפש הכבושים האלה סופם שהוליכו אותו אל מקורם, כלומר אל יהדותו, ובעקבות זאת חל בו שינוי... הוא התחיל לאהוב את היהדות בכל לבו... לבסוף גבר בו הרגש העמום והיה למחשבה ברורה: הרעיון שאין אלא מוצא אחד מצרת היהודים, והוא השיבה הביתה אל היהדות.

כאשר נודע הדבר לידידיו הטובים, שמצבם היה דומה לשלו, נדו לו בראשם וחשבו שיצא מדעתו... הוא, לעומת זאת, סבר כי מצוקתם

160. תיאודור הרצל, החנוכיה, תכלת, קיץ תשס"ה, 2005.

< האיור מתוך בול של הקרן הקיימת לישראל שנוסדה על ידי הרצל ב-1901.
זכויות היוצרים לאיור שייכות לארכיון הציוני המרכזי.

המוסרית של היהודים בעת החדשה חריפה כל כך משום שאבד להם אותו משקל-נגד שהיה נחלתם של אבותיהם החזקים".

"כאדם וכאמן מודרני בהשקפותיו, השתרשו בו מנהגים לא-יהודיים רבים, ומתרבויות העמים שעליהן התחנך ספג דברים מסוימים שאין למחותם... הדור שהתחנך בהשפעתן של תרבויות אחרות אולי אינו מסוגל עוד לאותה שיבה שבה מצא את הפתרון. אבל הדור הבא, אם אך יתוו לו את הדרך בעוד מועד, כבר יהא מוכן לפתרון הזה. לכן השתדל להוליך את ילדיו שלו, לפחות, בדרך הנכונה. להם יעניק חינוך יהודי מן ההתחלה.

בשנים הקודמות לא טרח לציין את החג שדורות רבים האיר באורם של נרות קטנים את סיפורם המופלא של המכבים. אבל עכשיו ניצל את ההזדמנות הזאת כדי להעניק לילדיו זיכרון יפה לימים יבואו... הוא קנה אפוא מנורת חנוכה, וכשהחזיק לראשונה במו ידיו את החנוכיה... ידע התרגשות מיוחדת במינה. הוא חש במשהו אינטימי, אשר הזכיר לו את בית אבא, שבו דלקו, בשחר נעוריו, אורות קטנים כאלה.

ביום השמיני האירה השורה כולה... זוהר גדול נגה מן החנוכיה. עיני הילדים ברקו. בעיני ידידנו נעשה המעמד הזה משל להתלקחות האומה. תחילה נר אחד, ועדיין אפילה סביבו, והמאור העריריו עגום למראה. אחר כך נמצא לו חבר, ואחריו עוד אחד ועוד אחד. החושך מוכרח לסגת... ואין לך תפקיד המסב אושר גדול יותר מתפקידו של שַמָּש האור".

מהמשפט האחרון ברור כי הרצל ראה עצמו בצניעותו כשמש שתפקידו מצטמצם בהדלקת נרות הקדושה, אשר הם שיחוללו את המהפכה בחיי עם ישראל.

2.
דמותה של המדינה היהודית

מטרת פרק זה להרחיב ולפרט את דמותה של המדינה היהודית כפי שנחזתה על ידי הרצל בספרו "אלטנוילנד" ובמקורות נוספים. תיאור תמציתי של ארץ ישראל מוצג בפרק "דמותה של המדינה היהודית".

מאפייני המשטר

- במושגים של ימינו צורת המשטר היא דמוקרטיה בראשות נשיא בעל סמכויות רבות, בדומה לשיטה האמריקנית.
- הפרדה בין הדת לפוליטיקה ובין הרשות המבצעת לרשות המחוקקת. למועצות המקומיות יש אוטונומיה גמורה בעניינים של פוליטיקה זעירה.
- הצבא מנותק מפוליטיקה. מספר אנשי הצבא והמשטרה לא יעלה על 10% מהאוכלוסייה.
- המערכת המשפטית מבוססת על חוקה.
- הטמעת נורמה של פתיחות וסובלנות.
- ביקורת-מדינה אפקטיבית: "אצא מדי פעם לביקורות פתע... כדי לעצור בזבוז ואדישות של פקידים. תלונות על ניצול לרעה של סמכויות ושרירות לב של פקידים יש להפנות לכתובת של המנהל הכללי. אקים וועדות בדיקה ניידות... לטיפול בתלונות הללו. קבלת מתנות גוררת פיטורים בכל מקרה". (עניין היהודים, כרך א', עמ' 90)

מדיניות חוץ

- המדינה תהיה ניטרלית (מדינת היהודים, עמ' 63).
- הרצל חשב שהערבים ישתלבו בחברה היהודית בשל הפריחה שתביא. הוא לא צפה את עוצמת הפריחה של הלאומיות הערבית והיקף האיבה המוסלמית.
- "היכל שלום" יוקם בירושלים כמרכז בין-לאומי ליישוב סכסוכים (מעין "חבר לאומים" שנהגה בתקופה שמוסד כזה טרם הוקם).

מינהל תקין ופוליטיקאים

- "יש למנוע בכל דרך אפשרית את התהוותם של פוליטיקאים מקצועיים". "אצלנו אין הפוליטיקה בגדר עסק או מקצוע". (אלטנוילנד, עמ' 68)
- "למשרות שבשכר בוחרים אנשים אך ורק לפי היכולת המקצועית של המועמדים... לגבי אלה (משרות של כבוד), יש לנו עיקרון פשוט בתכלית: כל הקופץ בראש מסלקים אותו בעדינות. אנו משתדלים לגלות את בעלי הזכויות האמיתיים אף במחבואי הענווה הסמויים ביותר, כי בכך רואים אנו ערובה לכך שהקהילה היקרה לנו לא תהיה טרף לשאפתנים". (אלטנוילנד, עמ' 68)

זכויות אזרח

- זכות בחירה ושוויון בפני המשפט ברמה האישית לבני דתות ולאומים אחרים. (מדינת היהודים, עמ' 63)
- זכות בחירה לנשים (אלטנוילנד, עמ' 67). הרצל הגדיר זאת שנים רבות לפני שהדבר הפך למקובל באירופה.
- מי שרוצה להתאזרח חייב להישבע אמונים לחוקה ולקבל עליו את חוקי המדינה.

כלכלה

- סולידאריות הדדית (מוטואליזם) כצורת ביניים בין קפיטליזם לסוציאליזם

ובין אינדיבידואליות לקולקטיביות[161]. "אצלנו הפרט לא נשחק בין אבני הרחיים של הקפיטליזם ואינו נערף על ידי ההשוויה הסוציאליסטית". עובדים רבים מתאגדים בקואופרטיבים המתנהלים בצורה קפיטליסטית (עניין היהודים, המשטר ההדדי).

- התנגדות לסוציאליזם: לדעת הרצל, סוציאליזם אינו הולם את טבע האדם ובייחוד לא את טבעם של היהודים, "שהיו ונשארו אינדיבידואליסטים מימי משה ועד היום הזה". לדעתו, היהודים "אינם משמשים לסוציאליסטים אלא ככושי שישליכוהו לאחר שיעשה את חובתו" (ציונות, הוצאה מדינית, עמ' 47). כך אכן קרה בבריה"מ.
- "הנהגנו מחדש את המטבע העברי העתיק שלנו" - השקל (אלטנוילנד, עמ' 87).
- המדינה תעודד יזמות ומסחר בין-לאומי, יהיה בה חופש כלכלי רב ותישמר זכות הקניין. כתוצאה מכך צפויה פריחה כלכלית.
- ההון היהודי יוזרם לארץ כהשקעה נושאת פרי ולא כתרומה פילנתרופית.

ניהול קרקעות המדינה ואקולוגיה

- רעיון היובל: ברוח שנת היובל התנ"כית, הקרקעות מרוכזות בבעלות "הקרן הקיימת לישראל" ובשנת ה-50 להקמת המדינה, כל הקרקעות שנמכרו חוזרות לידיה (אלטנוילנד, עמ' 103).
- יש "להתקין שטחים פתוחים בין עיר לעיר" (עניין היהודים, ספר ראשון, עמ' 87).
- כל יהודי תורם לנטיעת עץ אחד או יותר (עניין היהודים, עמ' 391).
- "מתחת לרחובותינו נקרות (תעלות) מיוחדות שנועדו לקלוט את החוטים והצינורות לגז, מים וביוב, וכשרוצים להנהיג שירות חדש אין צורך לפרוץ את ציפוי הכביש" (אלטנוילנד, עמ' 81).

תנאים סוציאליים

- יום עבודה בן 7 שעות בלבד, ומי שיעבוד יותר יתוגמל בהתאם. בכך

161. שלמה אבינרי, אם תרצו אין זו אגדה, העיתון המקוון של הארץ.

הקדים הרצל את תקופתו במידה רבה, שכן בזמנו עמד יום העבודה על 12-10 שעות.

- ביטוח לאומי, ביטוח בריאות ופנסיה ממלכתית.
- הבטחת תעסוקה לבלתי מקצועיים (כדי להימנע מקבלת צדקה היוצרת תלות).
- שירות לאומי חובה לבנים ולבנות כאמצעי לשיפור שירותים סוציאליים ובריאותיים.
- עובדי מפעלים ישתתפו ברווחים ותהיה להם זכות קדימה ברכישת מניותיה של החברה שמעסיקה אותם.
- "החברה היהודית" תבנה בתים שיימסרו לפועלים במחיר נמוך.
- נשים הרות תקבלנה שכר מקופת הקהילה.
- חינוך חינם מגיל הגן ועד לאוניברסיטה.

תחבורה

- יוקם נמל מים עמוקים בחיפה שיהיה הגדול ביותר במזרח התיכון (אלטנוילנד, עמ' 54).
- רשת רכבות שתפרס לאורך המדינה (אלטנוילנד, עמ' 74) "לצורך הפריית הארץ, כמין תיעול של כוח אדם" (אלטנוילנד, עמ' 111).
- "רכבות אוויר חשמליות" (אלטנוילנד, עמ' 56). הרעיון מזכיר את המטוסים של ימינו, שהיו בתקופת הרצל בגדר דמיון פרוע.

עיתונות ותקשורת

- יש "להפקיד את השליטה על השימוש (לרעה) בכוחה של העיתונות בידי חבר מושבעים" (עניין היהודים, כרך א, ספר ראשון, עמ' 119).
- "עיתון טלפוני" המועבר בכבלים תת-קרקעיים וממומן על ידי פרסומות
- שירותי דואר וטלגרף יעילים.

תיירות

- "תיירות עצומת מימדים... בתי מלון חדשים ואכסניות גדושות" (אלטנוילנד, עמ' 112).
- מפעלי תיירות לאומיים.
- "תעלת הימים" תשמש להזנת ים המלח ולייצור חשמל (אלטנוילנד, עמ' 185).
- תעשיות לחומרים כימיים לרבות אשלג, ברום וגופרית, שיוקמו לחופי ים המלח (אלטנוילנד, עמ' 135).

עלייה ארצה

- "אנו רוצים להעניק ליהודים מולדת, אבל לא בכך שנתלוש אותם בכוח מקרקע צמיחתם. לא. אלא בכך שנעקור אותם בזהירות, **עם כל רקמת שורשיהם, ונשתול אותם מחדש** באדמה טובה יותר" (מדינת היהודים, עמ' 47).
- "יהודים בעלי רמה רוחנית וחומרית יותר גבוהה אבד להם כליל רגש ההשתייכות יחד... בהימשך זמן-מה מצב הרווחה הפוליטית, מתבוללים אנו בכל מקום" (מדינת היהודים, עמ' 15).
- "יֵצאו לדרך תמיד רק אלה הבטוחים שבכך ייטיבו את מצבם. תחילה הנואשים, אחר כך העניים, אחר כך האמידים, אחר כך העשירים" (מדינת היהודים, עמ' 19).
- משיקולים כלכליים ואנושיים תתנהל העלייה בהדרגתיות ולא בחיפזון. התפתחות השווקים תמשוך עולים חדשים (מדינת היהודים, עמ' 26).

קידמה טכנולוגית

- ניצול קידמת הידע האנושי (מדינת היהודים, עמ' 14).
- רפואה מתקדמת (אלטנוילנד, עמ' 133).
- חקלאות מדעית (אלטנוילנד, עמ' 126).
- "מערכות קירור שכה חשובות בארץ חמה" (אלטנוילנד, עמ' 134).

3.
הרצל: תמצית קורות חייו

הרצל נולד בבודפשט (1860) בבית מסורתי שהיה פתוח להשפעת תרבות המערב. סבו היה גבאי בבית הכנסת של הרב אלקלעי ואביו היה תלמידו של הרב. הוא למד בבית הספר היהודי, בבית הספר הריאלי ולאחר מכן בתיכון פרוטסטנטי שכמחצית מתלמידיו היו יהודים. בהמשך דרכו, למד הרצל משפטים באוניברסיטת וינה ובגיל 24 הוסמך לדוקטור למשפטים. הוא עסק בכתיבת מחזות תיאטרון, בנוסף לעבודתו ככתב קבוע בעיתון הווינאי הנפוץ Neue Freie Presse (New Free Press). אחר כך מונה לכתב העיתון בפריס, כתב מאמר ראשון על אנטישמיות ופרסם את המחזה "הגטו היהודי". לאחר פרסומים אלה בנושא הבעיה היהודית, סיקר כעיתונאי את משפט דרייפוס בפריס ואז חזר לווינה ומונה לעורך הספרותי של העיתון.

הרצל פנה לעשירי היהודים בתקווה שיסייעו בפתרון הבעיה היהודית תוך שימוש בהשפעתם ובממונם. כשנכזבה תקוותו, פנה לקהל הרחב באמצעות פרסום ספרו "מדינת היהודים" והחל במגעים דיפלומטיים להגשמת תוכניתו. כשופר להשגת המטרות הארגוניות והמדיניות שהציב, ייסד את העיתון "די וולט" ("העולם"). בשנת 1897 כינס את הקונגרס הציוני הראשון בבזל והקים את ההסתדרות הציונית כגוף ביצועי של התנועה הציונית. עד 1901 התמקדו מאמציו של הרצל בכינון וביסוס התנועה הציונית. הוא ניהל את הקונגרסים הציוניים (השני עד החמישי), הקים

את בנק אנגלו-פלשתינה כמכשיר כספי לפעילות ההסתדרות הציונית וייסד את הקרן הקיימת לישראל כאמצעי לגאולת קרקעות. כמו כן, ביקר במושבות החדשות בארץ ישראל כדי לעמוד מקרוב על הצרכים בארץ.

בשנותיו האחרונות פעל הרצל באופן נמרץ ומתוך תחושת בהילות במטרה להציל את יהדות אירופה. הוא פרסם את ספרו "אלטנוילנד", העביר את מוקד הפעילות המדינית מתורכיה וגרמניה לבריטניה וניהל משא ומתן עם ממשלת בריטניה על התיישבות בצפון סיני. בעקבות פרעות קישינב, נפגש עם ראש הממשלה הרוסי ושר הפנים בניסיון להקל על המצב ולאפשר הגירה לארץ ישראל בתיאום עם התורכים. בהמשך בחן את ההצעה הבריטית לאוגנדה בניסיון למצות את המיטב מהישג מדיני זה ויישב את חילוקי הדעות בעקבות תכנית אוגנדה. העבודה המתישה חרף בריאותו הרופפת והמתחים הקשים הכריעו את הרצל והוא נפטר ב-3.7.1904 (כ' בתמוז תרס"ד)[162]. על ערש דווי אמר הרצל לידידו הקרוב הכלר: "דרוש בשמי לשלום כולם ואמור להם כי נתתי את דם-ליבי בעד עמי"[163].

אבני הדרך העיקריות בחיי הרצל

1860 **בשני למאי, י' באייר, נולד הרצל בבודפשט להוריו**, יעקב וז'אנט לבית דיאמנט. הבית היה מסורתי בעיקר בהשפעת אביו, אך גם פתוח מאד להשפעות התרבות המערבית והגרמנית, בפרט ביוזמת אמו.

1866–1870 **הרצל למד בבית הספר היהודי של הקהילה** ומשנת 1870 בבית הספר הריאלי של בודפסט, שבשל האווירה האנטישמית בו הפסיק את לימודיו; אחר כך למד (1876-1878) בתיכון פרוטסטנטי שכמחצית מתלמידיו היו יהודים.

162. בעקבות מחלת לב ודלקת ריאות ולא ממחלת מין, כפי שהעלילו עליו. ראו לקסיקון לתולדות ישראל: http://lexicon.cet.ac.il/wf/wfTerm.aspx?id=684

163. ד"ר אלכסביין, תיאודור הרצל, עמ' 408.

1878 **המשפחה עקרה לווינה** לאחר פטירת אחותו של הרצל פאולינה, והרצל החל בלימודי משפטים באוניברסיטת וינה. כשנתקל בגילויי אנטישמיות באגודת הסטודנטים (1883) הוא עזב את האגודה.

1884 **הרצל הוסמך כדוקטור למשפטים**; שנה אחת עבד במקצוע כעוזר לשופט; משהבין כי כיהודי לא יוכל להתמנות כשופט בעיר מחוז נטש את המקצוע.

1891-1885 **עבודה ככתב קבוע** בעיתון הווינאי הנפוץ Neue Freie Presse (עיתונות חופשית חדשה) ועיסוק בכתיבת מחזות תיאטרון (שחלקם זכו להצלחה בימתית), פיליטונים וסיפורים.

1889 **נישואין ליוליה נאשאואר (היהודיה).**
לזוג נולדו שלושה ילדים.

1891 **מינוי לכתב העיתון בפריס** שאִפשר להרצל לעמוד על הלכי הרוח בבירת צרפת ובפרלמנט הצרפתי.

1892 **פרסום מאמר ראשון על אנטישמיות:** "האנטישמים הצרפתים".

1894 **פרסום המחזה "הגטו היהודי"** על עורך דין יהודי המנסה להתבולל, נדחה על ידי אנטישמיות ומת בדו-קרב בהגינו על היהדות; בהמשך השנה סיקר את משפט דרייפוס והקריאות "בוגד" ו"מוות ליהודים".

1895 **גיבוש פתרון לבעיית היהודים ותחילת תהליך מימושו;** לשם כך פנה הרצל לעשירי היהודים; פגישה מאכזבת עם הברון הירש שראה את הפתרון בהקמת מושבות בארגנטינה; חזרה לווינה ומינוי לעורך ספרותי של העיתון. במשרה זו המשיך הרצל להחזיק גם בתקופת פעילותו הציונית.

1896 **פנייה להמוני העם:** פרסום הספר "מדינת היהודים" (יודנשטאט), שנכתב תחילה כפניה לרוטשילדים; פגישות מאכזבות עם הברון אדמונד רוטשילד - 'הנדיב הידוע' - וראשי "חברת כל ישראל חברים"; תחילת מגעים דיפלומטיים: שיחה עם הדוכס מבאדן, חתנו של קיסר גרמניה וילהלם השני, וכן ניסיונות לבוא במגע עם ממשלת תורכיה ועם האפיפיור.

1897 **התמקדות בהמוני העם ולא ברמי המעלה:** יסוד העיתון "די וולט" (העולם) כשופר להשגת המטרות הארגוניות והמדיניות (ביוני).

כינוס הקונגרס הציוני הראשון בבאזל (באוגוסט). ניסוח "תכנית באזל" שמגדירה את מטרת הציונות. הקמת ההסתדרות הציונית כגוף ביצועי של התנועה הציונית, לרבות הוועד הפועל הגדול והוועד הפועל המצומצם. הקונגרס היה הרשות המחוקקת של ההסתדרות הציונית. החלטה על הדגל הלאומי הכחול-לבן.

1898 הקונגרס השני בבאזל; הקמת "אוצר התיישבות היהודים" כמכשיר כספי לפעילות ההסתדרות הציונית; פגישות עם קיסר גרמניה באיסטנבול, במקווה ישראל ובירושלים. לפגישה קדמה פגישת הכנה עם קנצלר גרמניה ושר החוץ שלה. הרצל החל לחשוש כי התורכים לא יסכימו לתת צ'רטר להתיישבות יהודית בארץ ישראל בחסות גרמניה; ביקור במושבות החדשות בארץ ישראל.

1899 **הקונגרס השלישי בבאזל**, שבמסגרתו נוסחה דרישת הצ'רטר ונתקבל התקנון של ההסתדרות הציונית.

1900 **הקונגרס הרביעי בלונדון**, שבו עלה רעיון גאולת אדמות הארץ באמצעות קרן מיוחדת.

1901 **פגישה עם הסולטאן עבדול חמיד השני באיסטנבול.** התורכים לא התירו התיישבות יהודית נרחבת בארץ ישראל ולא הסכימו לתת צ'רטר בארץ (אלא רק צפונית לה) תמורת פירעון חובותיה של תורכיה בכספים שהרצל היה אמור לגייס. הקונגרס החמישי התכנס בבאזל. הוקם בנק "אנגלו פלשתינה קומפני" כזרוע ביצוע של "אוצר

התיישבות היהודים" (לימים, בנק לאומי). הוקמה "הקרן הקיימת לישראל" כדי לאסוף תרומות ולקנות קרקעות שיהיו בבעלות העם ויוקצו בחכירה לחקלאים יהודים.

1902 **פרסום "אלטנוילנד" (ארץ ישנה-חדשה);** שתי פגישות עם הממשלה התורכית שאחריהן עבר המוקד של הפעילות המדינית מתורכיה וגרמניה לבריטניה. הופעה בפני ועדה מלכותית בריטית לענייני מהגרים והצעת מדינה יהודית כתחליף להגירה יהודית לבריטניה, ניהול משא ומתן עם ממשלת בריטניה (שר המושבות צ'מברלין) על התיישבות בחסות בריטניה בקפריסין (הרעיון נשלל על ידי הבריטים) ובצפון סיני. ממשלת בריטניה שלחה משלחת סקר לסיני, אך התכנית הוכשלה על ידי הנציב הבריטי במצרים, הלורד קרומר, לאחר משא ומתן עם הרצל בקהיר.

1903 **פגישה עם ראש הממשלה הרוסי ושר הפנים בעקבות פרעות קישינב;** ניסיון להקל על המצב ולאפשר הגירת יהודים לארץ ישראל בתיאום עם התורכים.

הקונגרס השישי התכנס בבאזל. על דעת ממשלת בריטניה העלה הרצל את הצעת אוגנדה כ"מקלט לילה" שיאפשר הצלה של יהודים.

1904 **כינוס ישיבת הוועד הפועל הגדול** ויישוב חילוקי הדעות בעקבות תכנית אוגנדה; משא ומתן עם ממשלות רוסיה ותורכיה בנושא הגירת יהודים ארצה; פגישה עם האפיפיור פיוס העשירי, בניסיון שנכשל לקבל את תמיכתו בציונות ובהגירת יהודים ארצה; משא ומתן עם מלך איטליה, ויקטור עמנואל, וממשלתו בנוגע לקבלת צ'רטר על שטח בקונגו כבסיס מעבר ליישוב ארץ ישראל. העבודה המתישה חרף בריאותו הרופפת והמתחים הקשים, בפרט לאור תכנית אוגנדה, הכריעו את הרצל. הוא נפטר בשלישי ביולי, כ' בתמוז, באדלאך אוסטריה.

.4

הוגי השיבה לארץ ישראל אחרי ימי הביניים

רעיון השיבה ארצה עובר כחוט השני לאורך הדורות בקרב היהודים על פזורותיהם. חלק ממנהיגי זרם זה מוזכרים להלן בציון מועד פעולתם.

- **דון יוסף** נשיא בסוף המאה ה-15.
- **דוד הראובני ושלמה מולכו** בתחילת המאה ה-16.
- **השל"ה הקדוש, רבי ישעיהו הלוי הורוביץ**, עלה ארצה בשנת 1622.
- **רבי יהודה חסיד** ועמו כ-300 מחסידיו שעלו בשנת 1700 לירושלים במטרה לקרב את הגאולה.
- **רבי חיים בן עטר** שעלה ארצה בשנת 1741 עם עשרות מתלמידיו ורבי חיים אבולעפיה שעלה לטבריה עם עשרות אנשים.
- **הרב מנחם מנדל מוויטבסק** שיזם ב-1777 עליה ארצה של "חסידים" לצפת ולטבריה.
- **הגאון מווילנה** שניסה לקדם את הגאולה על ידי שליחת תלמידיו להתיישב בארץ, לאחר שלא הצליח לעלות בעצמו; 511 מתלמידיו עלו ב-1808 והתיישבו בצפת ובירושלים ורבים אחרים עלו בשנת 1840.
- **הרב יהודה אלקלעי**, שהיה הראשון שהבין כי דרושה עלייה המונית מאורגנת. הוא כתב ב-1840 את הספר "מנחת יהודה" ואחריו את הספר "גורל לקב"ה". עלה ארצה ב-1874.
- **משה מונטיפיורי**, שהיה המנהיג הראשון של כלל ישראל בעת החדשה ואבי הישוב החקלאי בארץ ישראל (1885-1787).

- **אדמונד רוטשילד**, שהחליף למעשה את מונטיפיורי בסיוע לבניית הבית הלאומי על ידי רכישת אדמות ונטילת חסות על המושבות (1934-1845).
- **משה הס** שכתב את "רומי וירושלים" ב-1861.
- **הרב צבי קלישר** שכתב את הספר "דרישת ציון" ב-1862 והיה מיוזמי הקמת מקווה ישראל.
- **יהודה לייב פינסקר** שכתב את "אוטואמנציפציה" ב-1882.
- **הרב שמואל מוהליבר** שייסד בשנת 1882 את תנועת חובבי ציון.
- **מנחם אייזלר**, מחבר חזות העתיד (בגרמנית: Ein Zukunftsbild): רומן אוטופי על מדינת היהודים שהתפרסם בשנת 1885. ראו תרגום לעברית של הספר בתוך ספרה של רחל אלבוים-דרור "המחר של האתמול", כרך שני עמודים 9-37, שיצא לאור בהוצאת יד יצחק בן צבי, תשנ"ג (1993).

ISBN 978-965-92272-1-1

תרמו לנו וסייעו להמשך הפעילות:

באתר: www.imti.org.il

בהמחאה באמצעות הדואר: ת.ד. 53204 ירושלים 9153101

בהפקדה ישירה לחשבון ע"ש "אם תרצו ציונות להיות או לחדול",

בנק לאומי / (10) סניף 785 חשבון 02890590 או 2890590

(ע"ר) מס' 580471662 | טל. 072-2146237 פקס. 02-5323002

אם תרצו
בונים חברה ציונית

הרצל - לא מה שסיפרו לנו
מנהיג מתווה דרך

סיפרו לנו שהרצל היה מתבולל חילוני שהתכחש למסורת היהודית, פוליטיקאי מפוכח שוויתר על ארץ ישראל לטובת אוגנדה. יש שחיטטו בחייו האישיים, דלו משם הגיגים בוסריים שהוא עצמו התנער מהם ועשו בהם שימוש סלקטיבי ומעוות כדי לקעקע את הציונות על ידי השחרת פני מייסדה. למזלנו, חשף הרצל בכתביו את האמת על חייו המוקדמים, מחשבותיו ופעולותיו, ובכך אִפשר להבחין בין רעיונות בראשיתיים לבין תוכניות ומעשים בפועל.

השער הראשון מפריך את השקרים שטפלו על הרצל ומעלה מתהום הנשייה את קולו הצלול האומר:

- "הציונות היא שיבתנו אל היהדות עוד לפני שיבתנו לארץ היהודים"
- "ארץ ישראל היא מולדתנו ההיסטורית שלא תשכח"
- "בשבילי אין שום פתרון אחר... חוץ מארץ ישראל"
- "אין אומתנו אומה אלא באמונתה"
- "שהיהודים הפחדנים, המתבוללים, המוטבלים יישארו... אבל אנו, היהודים הנאמנים, נחזור לגדולה"
- "לא קבלתי חנוך חרדי, אבל שאיפתי היא שבני יהיה נאמן לדת אבותיו ושנכדי יהיה רב בירושלים"
- "דור שגדל בנפרד מן היהדות חסרה לו שלמות... אין הוא יכול להישען על עברנו ואין הוא יכול לשאת עיניו אל עתידנו. לכן נתכנס שוב לתוך היהדות ... בכך נשיב לעצמנו את השלמות הפנימית ... ויחד עמה קצת אופי משל עצמנו"

אישיותו יוצאת הדופן של הרצל, חזונו הבהיר והממוקד, נחישותו להגשמת החזון ופועלו האדיר מציבים אותו כגדול המנהיגים שקמו לעם ישראל במאה העשרים. הרצל הניח כמעט לבדו את יסודות הבית הלאומי ברמה המדינית, הארגונית והאידאית, כבש את ליבותיהם של המוני ישראל, ליכד אותם סביב "הציונות המדינית", בנה את המוסדות של "המדינה שבדרך" והכשיר את הקרקע להכרזת בלפור.

השער השני נועד להציב את הרצל כמודל לחיקוי למנהיגי המחר.

עיקרי פעילותו של הרצל, סגנון מנהיגותו ומאפייניו האישיים - מנותחים מזווית ראייה של מנהיגות ארגונית וחושפים את דמותו האמיתית - מנהיג ציוני מעורר השראה שמימוש חזונו טרם הושלם:

- "חלום ומעשה אינם שונים כל כך... כי כל מעשי בני האדם בחלום יסודם וגם אחריתם חלום הוא"
- "אינני אדריכל של מגדלים פורחים באוויר. אני בונה בית מוחשי מחומרים; אתם יכולים לראות אותם, ליטול אותם בידכם, לבדוק אותם. הנה התכנית"
- "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים. אם אומר זאת היום, יענה לי צחוק כללי. אולי בעוד חמש שנים, ובוודאי בעוד חמישים שנה, יודו בכך כולם"

המחבר, **אלדד קולנשר**, הוא דוקטור במנהיגות ארגונית מטעם הפקולטה לניהול באוניברסיטת ת"א, אל"מ במיל', חתן פרס ביטחון ישראל ובעל ניסיון רב בניהול ארגונים